

JÁNOSHALMA VÁROS

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNYA

2020. június

Készítette:**Városökológia Bt.**info@varosokologia.com**MEGÉRTI Kft.**

Projektvezető

Virág Attila

Stratégiai tervező

dr. Kukely György

Rácz Andrea

Sassné dr. Berényi Eszter

Vezető településrendezési tervező

R. Takács Eszter

TT/1 01-2883

Régészeti szakértő

Sóskúti Kornél

20/211

Jánoshalma Önkormányzata

Polgármester

Czeller Zoltán

Címzetes főjegyző

Dr. Benda Dénes

Tartalomjegyzék

1	BEVEZETŐ	6
2	ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT	8
2.1	A település történeti leírása	9
2.1.1	Táj és környezet hatása az emberi megtelepedésre	9
2.1.2	Településtörténet	10
2.1.3	Településszerkezet kialakulása	11
2.1.4	Tájszerkezet alakulása	15
2.1.5	Az emberi megtelepedés környezetre gyakorolt hatásai	17
2.1.6	Történeti településmag	18
2.1.7	Külterületi tanyás térség	19
2.2	A régészeti örökség felmérése	20
2.2.1	Az őskor időszaka	20
2.2.2	Római kor, császárkor	24
2.2.3	Népvándorlaskor: hunok, germánok, avarok (450/500 – 800/900)	28
2.2.4	Honfoglalás-, Árpád-, középkor és törökkor	32
2.3	A védett műemléki értékek települési értékleltára	36
2.3.1	Az országos építészeti örökség elemei	36
2.3.2	A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek	39
2.4	A helyi építészeti örökség települési értékleltára	43
2.4.1	Településszerkezet	44
2.4.2	Telekstruktúra és utcavonal-vezetés	45
2.4.3	Utcakép, utcakép részlet	46
2.4.4	Egyéb településkarakter elemek	49
2.4.5	Építményrészlet, alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás	51
2.4.6	Táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzete	53
2.4.7	Szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor	55
2.4.8	Temetők	57
3	A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE	59
3.1	A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése	60
3.1.1	Településhálózati és tájhasználati változás	60
3.1.2	Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás	61
3.1.3	Infrastrukturális változás	64

3.1.4	Műemléki értékek felmérése esetén, a középtávon tervezett, a települési értékleltárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások	65
3.2	A változások hatásai	67
3.2.1	Hatások a régészeti örökségre	67
3.2.2	Hatások a történeti településre, település- és tájszerkezetre	68
3.2.3	Hatások a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre	69
4	ÉRTÉKVÉDELMI TERV	72
4.1	Az értékek meghatározása és tudományosan megalapozott rangsorolása.....	73
4.2	Az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények	73
4.3	Önkormányzati feladatok.....	77
4.4	A helyi szabályozási elemekre, övezeti előírások, helyi értékvédelmi rendeletre vonatkozó javaslat.....	77
4.5	Az érték védelmét szolgáló egyedi vagy sajátos szabályok	77
4.6	Az értékleltárban szerepeltetett létesítmények értékeit érintő fejlesztési, rendezési és hasznosítási típusú feladatok meghatározása.....	77
4.7	Összefoglalás	78
5	NYILATKOZAT	79
6	IRODALOMJEGYZÉK	81
7	MELLÉKLETEK.....	83
1. sz. melléklet:	Jánoshalma műemlékeinek értékvédelmi adatlapja	84
2. sz. melléklet:	Jánoshalma helyi védettségű egyedi értékeinek értékvédelmi adatlapja.....	84
3. sz. melléklet:	Jánoshalma helyi védettségre javasolt egyedi értékeinek és területének értékvédelmi adatlapja.....	84
4. sz. melléklet:	Jánoshalma régészeti lelőhelyeinek értékvédelmi adatlapja	84

Ábrajegyzék

1. ábra:	A lakóházak számának változása 1733-1801 között, db	10
2. ábra:	Jánoshalma az első katonai felmérés (1782-1785) idején	12
3. ábra:	Jánoshalma a második katonai felmérés (1863-64) idején.....	12
4. ábra:	Jánoshalma a harmadik katonai felmérés (1872-1874) idején	13
5. ábra:	Jánoshalma 1941-ben	13
6. ábra:	Jánoshalma napjainkban	14
7. ábra:	Jánoshalma felszínborítottsága.....	15
8. ábra:	Jellemző talajtípusok Jánoshalmán	16
9. ábra:	A kecskési tanyavilág 1941-ben	19
10. ábra:	Őskori régészeti lelőhelyek Jánoshalma határából.....	23
11. ábra:	Római kori, szarmata lelőhelyek Jánoshalma határából.....	25

12. ábra: A fejlett kézművesség emlékeit jelzik a szarmata lelőhelyeken nagy mennyiségben előforduló, magas színvonalú kerámialeletek. 4. századi korongon készült szarmata edény Hergyevicza határrészből.....	26
13. ábra: Árokkal keretelt 4. századi szarmata temetkezés Hergyevicza határrészből.....	27
14. ábra: Térképészeti adatgyűjtés során azonosított halomsír csoportok a település keleti határában.	27
15. ábra: Népvándorlás kori és avar régészeti lelőhelyek Jánoshalma környékén.	30
16. ábra: Avar településnyomok a Hergyevicza, Madarász-tanyától ÉK-re lelőhelyről (nyilvántartási szám: 69443). A szögletes, többszörösen összetett árkok valószínűleg a nagyállattartáshoz kapcsolódó karámokat vehették körül.	31
17. ábra: Árpád-kori, középkori és törökkori régészeti lelőhelyek Jánoshalma környékén.	33
18. ábra: Jánoshalma országosan védett értékei	36
19. ábra: A közhiteles nyilvántartásban szereplő régészeti lelőhelyek Jánoshalma környékén	41
20. ábra: Jánoshalma helyi védett értékei	43
21. ábra: Fő közlekedési nyomvonalak	44
22. ábra: Utcagörcsület	45
23. ábra: Jánoshalma településközpontja 1879-ben (balra) és 2018-ban	46
24. ábra: Kossuth Lajos utca	47
26. ábra: Bajai utca	47
26. ábra: : Bajai utca - Kossuth Lajos utca kereszteződése	47
27. ábra: Deszkaoromzatú házak az Áldás utcában (Áldás u. 18. és 20.)	48
28. ábra: Jánoshalma helyi védelemre javasolt értékei	48
29. ábra: Udvarházas elrendezés utcafronti homlokzata a Molnár János utcában	49
30. ábra: Falazott kerítés.....	50
31. ábra: Téglahomlokzat	51
32. ábra: Nagykapuk.....	51
33. ábra: Kiskapuk	52
34. ábra: Ablakok.....	52
35. ábra: Deszkaoromzat díszjele	53
36. ábra: Béke téri emlékmű	53
37. ábra: A Béke téri park kelet-nyugati tengelyének két „bejárata”	54
38. ábra: Országzászló park.....	54
39. ábra: Egyedi tájértékek elhelyezkedése Jánoshalmán	55
40. ábra: Szobrok, köztéri műalkotások a Béke téren.....	56
41. ábra: Keresztek és szakrális szobrok Jánoshalma bel- és külterületén	57
42. ábra: A Kálvária utcai római katolikus temető	58
43. ábra: Az izraelita temető	58

1 BEVEZETŐ

Jelen örökségvédelmi hatástanulmány a 2003-ban elkészült Jánoshalma város örökségvédelmi hatástanulmányának felülvizsgálatával, a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 14. melléklete szerinti tartalommal készült el 2018-ban. A korábbi, magas színvonalú örökségvédelmi hatástanulmány megállapításait, szövegrészeit jelen tanulmány magába integrálta (ezeket külön nem tüntettük fel az egyes fejezeteknél).

Jelen örökségvédelmi hatástanulmány mindennek a kiegészítését, aktualizálását végezte el.

A régészeti örökség vizsgálata

A hatástanulmány elkészítésének célja – a 2001. évi LXIV. kulturális örökség védelméről szóló törvény (Kötv.) és az örökségvédelmi hatástanulmányról szóló 68/2018. (IV. 9.) Kormányrendelet (Korm. rendelet) előírásainak megfelelően – Jánoshalma városának 2018 során készülő településrendezési tervéhez a régészeti lelőhelyek teljes körű számbavétele, lokalizálása, felmérése az adattári és térképészeti anyagok alapján. A hatástanulmány örökségvédelmi hatáscsökkentő ajánlásokat és értékvédelmi tervet fogalmaz meg a település határában található lelőhelyekkel kapcsolatosan általánosságban és összességben.

Mindezek mellett az elmúlt években a hazai kulturális örökségvédelem jogszabályi háttérében végbement változások szintén indokoltá teszik a régészeti lelőhelyek védelmére vonatkozó eljárási rendek aktuális állapotának rövid áttekintését a településrendezési hatástanulmány keretében.

Az alábbi régészeti örökségvédelmi hatástanulmány, illetve az alábbiakban felsorolt adatok és megállapítások nem helyettesíthetik az egy-egy földterületre, lelőhelyre vonatkozóan, telekértékesítéshez vagy bármilyen földmunkával járó változtatáshoz kapcsolódóan a területileg illetékes Örökségvédelmi Szakhatósága által az aktuális örökségvédelmi szakkérdés vizsgálatát, illetve szakhatósági véleményének, engedélyének kikérését. Bármilyen földterülettel kapcsolatos jogi ügylet előkészítésének részeként, illetve bármilyen földmunka tervezésekor elkerülhetetlen az adott Örökségvédelmi Szakhatóság megkeresése, és hivatalos véleményének, szakhatósági állásfoglalásának beszerzése.

2 ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

2.1 A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

Jánoshalma Bács-Kiskun megyében található, a Jánoshalmi járás központja. A város a Bácskai-löszhát és a Kiskunság találkozásánál fekszik.

2.1.1 Táj és környezet hatása az emberi megtelepedésre

Jánoshalma városa és közigazgatási határában található területek földrajzilag a *Duna–Tisza közí síkvidék* és a *Bácskai síkvidék* határán helyezkednek el. Ezen belül több kistájhoz sorolhatóak, melyen belül szűkebben északon az *Illancs*, délen a *Bácskai löszös síkság* valamint keleten a *Bugaci-homokhát* kistájak egy-egy részén osztoznak.

Az *Illancs* domborzati szempontból alapvetően hordalékkúp-síkságnak minősíthető, melynek felszínét futóhomokból álló buckák tagolják. Tengerszint feletti magasságadatai ennek megfelelően 99 és 172,4 méter között váltakoznak. A kistáj központi területe a közepes magasságú, tagolt síkság, peremi részei a hullámos síkság orográfiai domborzattípusába sorolhatóak. A félig kötött felszíni futóhomokon gyakran megtalálhatóak a szabálytalan morfológiájú szélbarázdák. Több helyen előfordulnak a kötetlen homokfelszínek.

Vízrajzi szempontból a terület száraznak, vízhiányosnak minősíthető. Állandó vízfolyások nem alakulhattak ki, az időszakos vízgyűjtő medrek a Tisza felé irányulnak. Természetes eredetű állóvizei a kistájnak nincsenek. A kistáj növényzetét jelenleg a mezőgazdasági szántóföldi kultúrák és a telepített erdők határozzák meg. A térségre jellemző, természetes homoki vegetációk (homok pusztagyeppek, homoki sztyeprétek, lösz-sztyeprétek) napjainkra szinte teljesen eltűntek, mindösszesen néhány helyen foltokban maradt meg a védettebb, meredekebb domboldalakban és völgyekben. A flóra változásának fő okai az ember tájformáló tevékenységében találhatóak.

A *Bácskai löszös síkság* domborzatilag hordalékkúp-síkság, melynek enyhén hullámos felületét lösz-, löszös homok fedi. A terepszintek magasságai 84 és 165 méteres tengerszint felett váltakoznak. A felszín hullámos tagoltsága ÉNy–DK főirányú, ahol a gyakran 5-10 km hosszú, 50-100 méter széles, félig kötött homokbuckák között vizenyős mélyedések húzódnak. A kistájat Ny-on terasz határolja.

A terület vízhozama közepes, nagyobb természetes, bővizű folyói nincsenek. A térség a Tisza vízgyűjtő területéhez tartozik. A felszíni vizeket a főként ÉNy–DK irányú, mára mesterséges medrekbe terelt csatornák (Ferenc-csatorna, Baja–Bezdnai-tápcsa-csatorna, Igali-főcsatorna, Mátételkei-Kígyós-csatorna) vezetik el. Kisebb méretű természetes állóvizekkel rendelkezik a kistáj, ezek vízfelülete azonban nem jelentős, többet közülük lecsapoltak. A térség jó talajtani adottságai miatt jelenleg nagyrészt szántóként hasznosított, a természetes lösz-pusztaréteg flórávilága napjainkra teljesen eltűnt az emberi tájformáló tényező következtében jellemzően tájidegen növényfajták találhatóak meg.

A *Bugaci-homokhát* domborzatilag hordalékkúp-síkságnak minősíthető, melynek felszínét szélfúttá homok fedi, helyenként kisebb-nagyobb buckákat képezve. A természetes vonulatok ÉN–DK irányban helyezkednek el, a kiemelkedések közti mélyedéseket gyakran láp vagy tőzeg fedi. A térség tengerszint feletti magassága 92 és 160 méter között váltakozik.

Vízrajzi szempontból a kistáj gyér lefolyású, száraz, vízhiányos területnek minősíthető. A térség jelentős része a Tisza vízgyűjtő területéhez tartozik, de néhány csatorna Ny-i irányba, a Dunához vezet a felszíni vizeket. A kistáj fő természetes vize a Dong-ér volt, melyet mára jelentős mértékbe beszabályoztak, úgy, mint a többi kisebb eret (pl.: Szentkút-ér, Galambos-ér, Bugaci-csatorna, Bócsai-csatorna, Rekettyés–Bogárzó-csatorna stb.). A homokbuckák és háta közötti mélyedésekben számos állóvíz található, melyek javarészt időszakosak. A természetes növényvilág itt is csak foltokban található meg, számos tájidegen elemmel tarkítva. Eredetileg a homok-pusztagyeppekre és a vizes részeken a

mocsárrétekre jellemző növényzet volt megtalálható. Mára a mezőgazdasági kultúrák mellett a telepített erdők találhatók meg nagy felületeken.

A régészeti lelőhelyek tanúsága alapján a térség megtelepedésre az őskor korai időszakától kezdve alkalmasnak bizonyult, bár megjegyzendő, hogy a korszakhoz sorolható ez idáig ismert három településnyom szórványos jellegűnek tekinthető. Sűrűbb településhálózattal a római kor (szarmaták), népvándorlaskor (avarok) és a középkor (Árpád-kor, kunok, rácok) időszakában – ugyan eltérő intenzitással – lehet számolni. A mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas homokos/futóhomokos területeken főként a nagyállattartó pásztorkodás jelentette a domináns ágazatot.

2.1.2 Településtörténet

A térség történelem előtti időiről és a népvándorlás koráról bronzkori, avar emlékek tanúskodnak. A tatárjárást követően kunok települtek a vidékre, 1446 után a települést „Csőszapának” nevezték, amelyről a XV. századi oklevelek tanúskodnak. Az itt élő lakosság mezőgazdasággal foglalkozott.

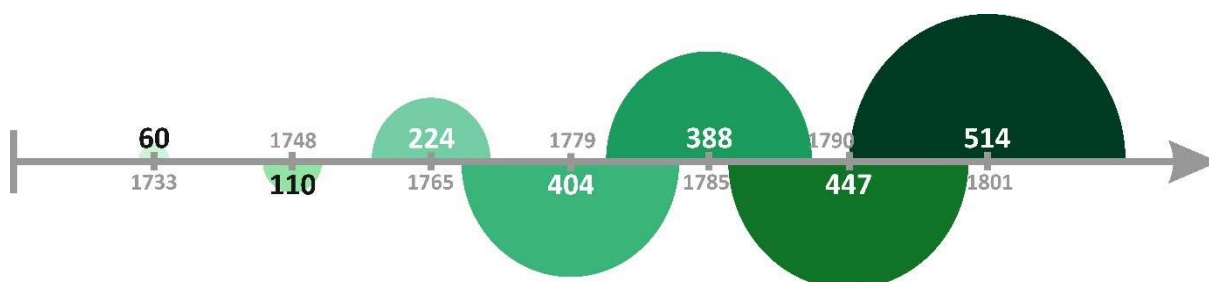
A település az 1500-as években a Hunyadi család birtokába került, amelyet ekkor - Hunyadi János után - Jankónak, Jankószállásnak vagy Jankovácznak neveztek. Hunyadi János a kun Csőszapa déli szomszédságában épített új falut, amelynek temploma a mai templom helyén állt.

A településnek a török időkig több tulajdonosa volt, majd a hódoltság idején szinte teljesen elnéptelenedett.

A török kiűzése és a Rákóczi-féle szabadságharc leverése után az elnéptelenedett területek erőteljes betelepítése indult meg. A betelepülők nagy többsége magyar volt, de mellettük szlovákok, bunyevácok is érkeztek. A megélhetés alapjait ekkoriban a mezőgazdasági termelés, ezen belül is elsősorban a szántóföldi növénytermesztés és az állattartás jelentette. A szőlő- és gyümölcstermesztés jelentősebb mértékben a XVIII. század második felében indult meg.

A gazdaságilag lassan magára találó település a 1807-ben már 6000 főt számlált. Ez a növekedés a lakóházak számában is megmutatkozott.

1. ábra: A lakóházak számának változása 1733-1801 között, db

Forrás: ÖVHT 2003 alapján saját szerkesztés

A lakóházakon kívül 1791-ben ispánlak, uradalmi mézárszék, bolt-ház, dézsma-pincék, kocsmák stb. is összeírásra kerültek.

A régi templom helyén 1783 és 1787 között új templomot építettek. A római katolikusok mellett a zsidó közösség is megépítette imaházát, majd 1782-ben a zsinagógáját. Az első temetőt közvetlenül a

római katolikus templom mellé telepítették. Ennek betelítéssel több ütemben alakították ki a ma is működő felekezeti temetőket.

A település 1807-ben szerzett mezővárosi jogot, amelyet 1886-ig meg is tartott.

A jobbágyság intézményét az 1848. évi IX. tv. megszüntette. Ezzel megnyílt egy másfajta településfejlesztés lehetősége, amit átmenetileg megállított az 1848. március 15-én kitört forradalom és az azt követő Habsburg elnyomás időszaka.

Az 1800-as évek közepén még jellemzően feudális viszonyok közt létező település a kiegyezést követően indult jelentős fejlődésnek. Kiépült a vasútvonal (1904), amely lehetőséget nyújtott a tájegységek közötti kereskedelemre. A mezőgazdasági termelés hagyományos formái mellett megjelent a termény- és élelmiszer-feldolgozóipar, jelentős szerephez jutott a kereskedelem. Megerősödött az iparos réteg, a település lakossága egy gazdaságilag is erős kisváros kívánalmainak megfelelően polgárosodott, rétegződött. A település ebben az időszakban vette fel a ma is meghatározó kisvárosi arculatát. A Béke téren kialakult az egykori országos híru gyümölcspiac, s a gyümölcs kereskedelem feldolgozás egyéb formái is teret nyertek. A település lakosszáma a századforduló idejére meghaladta a mai lakosszámot (kb. 11.000 fő). A Jánoshalma elnevezést Klászky Ferenc plébános javaslata alapján 1904-ben adták a községnek.

1945 után történelmi korszakváltás ment végbe, amely több mint 40 esztendőre meghatározta nemcsak Jánoshalma, de az egész ország sorsát. A mezőgazdaság nagyüzemivé válása miatt visszaesett a szőlő- és gyümölcstermesztés.

A település hagyományos városképi karaktere az elmúlt évtizedekben részben megváltozott, helyenként megjelentek a kor építészeti divatjának megfelelő "lakótelep jellegű" társasházak, középületek. Jánoshalma 1989-től visszanyerte városi rangját.

2.1.3 Településszerkezet kialakulása

Az államalapítás időszakában a települések helye fokozatosan állandósult és a Duna-Tisza-köze más területeihez hasonlóan Jánosháza térségében is sűrű településhálózat alakult ki. Ezt a struktúrát a tatárjárás jelentősen megrikította: a korábbi falvak vagy faluszerű települések időlegesen vagy véglegesen elpusztultak. A szabadon maradt területekre a tatárjárás után a kunok költöztek be.

A késő középkorban a mai Jánoshalma területén létezett egykori falvak helye csak feltételezen azonosítható be. A mai hergyevicai határrészben feküdhett Árokegyháza, míg tőle délebbre Szentmiklós. A belterülettől északnyugatra, az Öreg-semlyék határrészen lehetett Szentkata, északabbra Kulos (Kéles), keletre Szentdemeter, míg délen Keserű állhatott.

A török idők alatt a környékbeli falvak közül a legnépesebb település Csőszapa és Jankószállás volt, közvetlen szomszédságukból pedig csupán Árokháza létezett az összeírások alapján.

A város mai belterületén egykoron két középkori település terület el. Északon, a Orczy utca felső szakaszán helyezkedett el Csőszapa; attól délre később Jankószállás alakult ki. A XV-XVI. század fordulóján indult meg a pusztásodás folyamata, ami a falvek lenéptelenedéséhez vezetett. (Erre a sorsra jutott Kéles, Szentkata, Szentmiklós és Szentmeder is.)

Az I. katonai felmérés idején Jánoshalma – avagy akkori nevén Jankovác – kétbaltelkes, kertés település volt. A később Öregszőlőnek nevezett szőlőterület ekkor már megvolt a belterülettel közel azonos nagyságban. Tanyákat, majorokat ebben az időben még nem fedezhetünk fel.

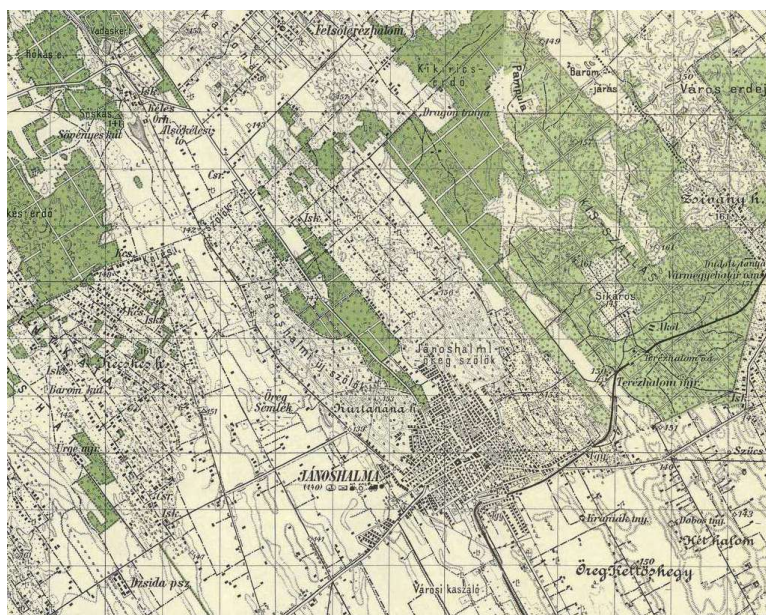
4. ábra: Jánoshalma a harmadik katonai felmérés (1872-1874) idején

Forrás: mapire.eu

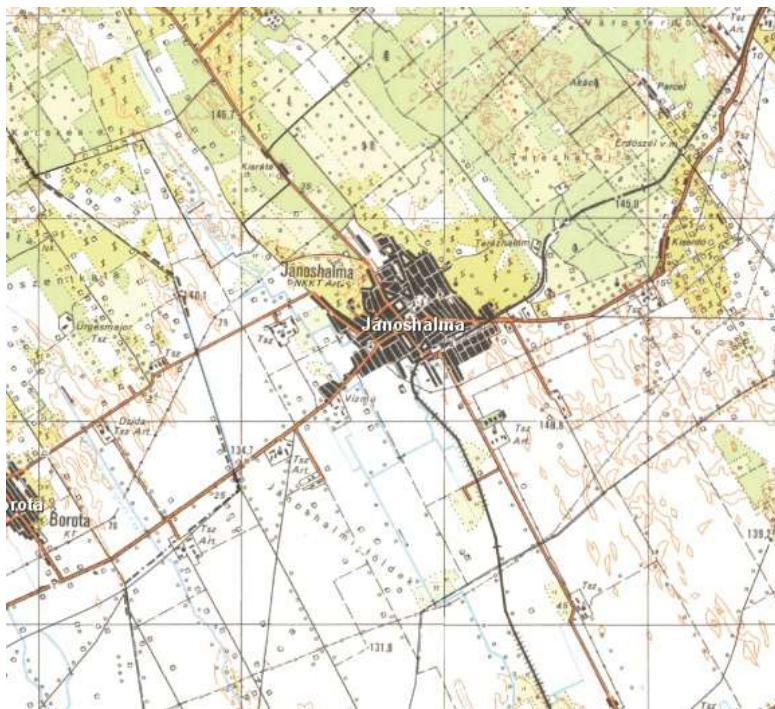
Jánoshalma településszerkezete 1941-ig számottevően nem változott. A beépített területek növekedése is minimális volt, amely elsősorban a déli, vasúton túli, valamint az északi, Öreg-szőlők területére korlátozódott.

5. ábra: Jánoshalma 1941-ben

Forrás: mapire.eu

6. ábra: Jánoshalma napjainkban

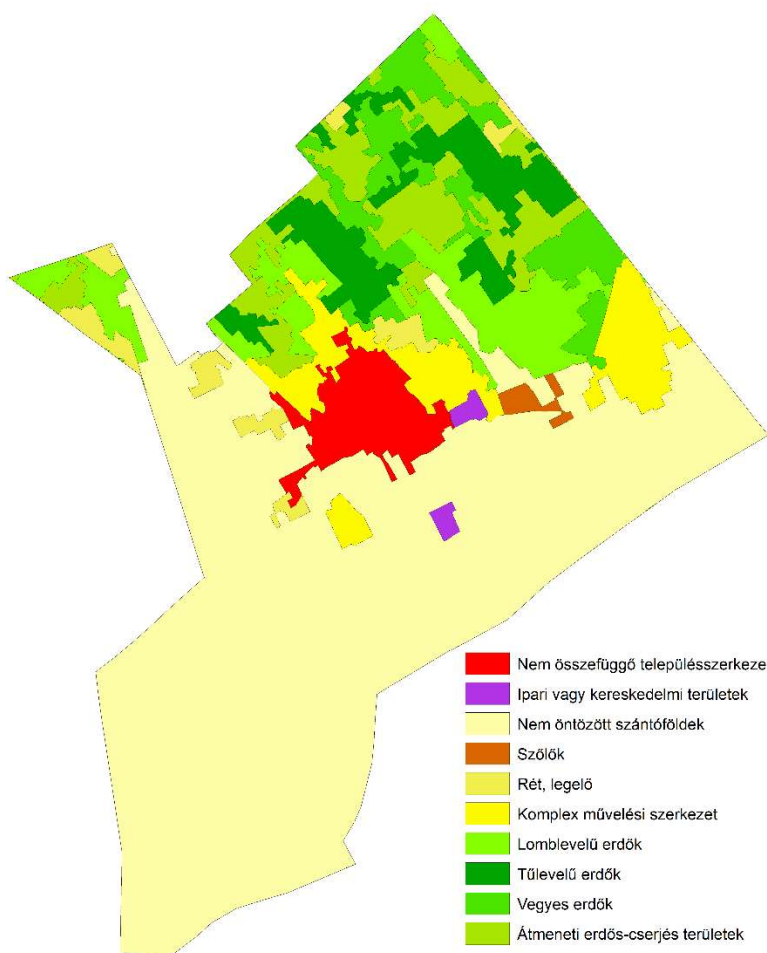
Forrás: mepar.hu

Jánoshalmát a hasonló nagyságrendű alföldi városok közül a XIX. század végére kialakult központ-környéki utcák változatos megjelenése különbözteti meg: a viszonylag keskeny telkeken gyakori zárt sorú, hézagos zárt sorú beépítés, fésűs beépítés esetén oromfalas homlokzat és tömör kerítés található.

2.1.4 Tájszerkezet alakulása

Jánoshalma az Alföld Bácskai-síkvidék középtáján, annak Bácskai löszös síkság elnevezésű kistájának északi részén fekszik, közigazgatási területe 177,6 km². Korábban futóhomok buckák, mocsár és szikes tavak váltakoztak a területen, ma erdőkkel és más növénykultúrával megkötött mezőgazdasági terület jellemzi. A táj arculatát három tájtípus határozza meg: a félig kötött buckás homokvidék, a csernozjomos homoksíkság és buckaközi mélyterületek lápos, szikes rétekkel, legelőkkel. A település síkvidéken található, alapvetően mezőgazdasági művelés alatt álló területekkel meghatározott környezetben helyezkedik el.

7. ábra: Jánoshalma felszínborítottsága

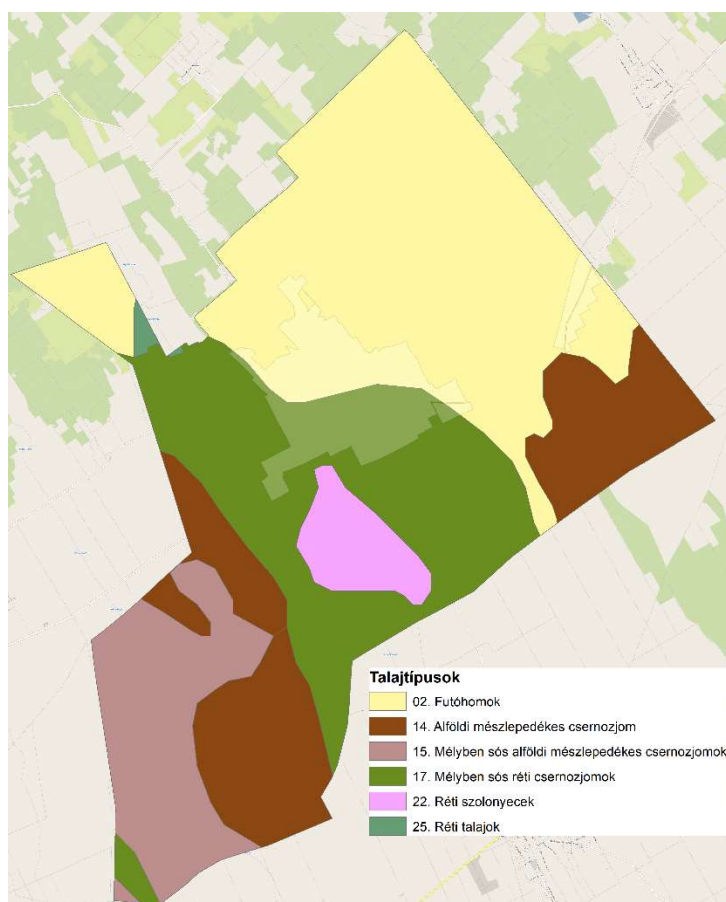
Forrás: Corine, 2012 (teir.hu)

Jánoshalma közigazgatási területének közel 70%-a mezőgazdasági művelés alatt áll. Ez mind országos, mind nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő érték, ami egyrészt jelzi a mezőgazdaság számára kedvező természeti adottságokat, másrészt utal az agrártermelés társadalmi-gazdasági életben betöltött szerepére.

A Jánoshalmát övező táj régóta kultúrtáj, arculatát a mezőgazdasági termelés jelentősen átalakította. A bácskai részek kiváló adottságú mezőgazdasági területein jellemzően a szántóföldi növénytermesztés, míg az északi, homokos talajokkal borított területeken a szőlő- és

gyümölcsstermesztés, kisebb részt a szántóföldi növények termesztése, a rosszabb termőhelyeken az erdészeti hasznosítás jellemző.

8. ábra: Jellemző talajtípusok Jánoshalmán

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A kétfajta föld előnyeinek kihasználására való törekvés alakította ki a külterület sajátos település formáját, a kéttanyásságot, ami azt jelentette, hogy a módosabb gazdáknak volt egy tanyája a déli löszön gabona- és takarmánytermesztésre, valamint egy másik a homokon, ahol a szőlők és gyümölcsösök voltak. Családi házuk pedig benn a városban, lehetőség szerint a piac közelében állt.

Az erdősültség 25%-os, ami szintén magasabb, mint a 20%-ot nem sokkal meghaladó országos átlagérték. Az erdőállományok főfaja általában a mérsékelt ökológiai értékkel bíró akác.

A külterület déli részét monoton mezőgazdasági táj uralja (nem öntözött szántóterületek). A belterülettől északra változatosabb tájszerkezet mutatkozik: a lakóterületeket jobbra szőlőterületek övezik, valamint egyéb kiskertes, komplex művelési szerkezetű területek. A belterülettől távolabb vegyes, lomb- és tűlevelű erdők borítják a térséget (északra az Erzsébet erdő, keletre a Terézhalmi erdő), erdős-cserjés területekkel tagolva. Jelentősebb kisparcellás művelésű területek keleten, a Kisszállási út mentén terülnek el.

A táj arculatát a tanyák jelenléte is jellemzi. A tanyasi életforma, a tanyasi gazdálkodás sajnálatos módon visszaszorulóban van, a tanya sok esetben a szociálisan hátrányos helyzetű népesség lakóhelyévé válik. A külterületre történő szociális migráció mellett növekvő számban találhatunk a

térségben „hobbitanyákat”, és a tanyák idegenforgalmi jelentősége is növekvőben van. Ezen folyamatok azonban nem egyenlítik ki a tanyavilágban érvényesülő negatív tendenciákat.

Jánoshalma közigazgatási területét is érinti az homokbuckás, ősbórkás terület, amely természetvédelmi és tájképi védelem alatt áll.

2.1.5 Az emberi megtelepedés környezetre gyakorolt hatásai

Az emberi megtelepedéssel együtt járt a környező természetes kép változása. Az intenzív legeltetések, az egyre növekvő mezőgazdasági terményhozamot váró földművelés, az ipari tevékenységekhez szükséges természeti nyersanyagok beszerzése, a folyók szabályozása mind-mind hozzájárult a természetes környezet átalakulásához. Ennek eredményeként a vizsgált területen napjainkra rendkívül kevés helyen található az eredeti természetföldrajzi képnek megfelelő táj.

A térségre jellemző, viszonylag gyér újkőkori megtelepülés során létrejött emberi beavatkozások még jelentős környezeti változást ugyan nem gyakoroltak a természetes tájra, de szántóföldek használatával a növényzeti kép alakulását valószínűleg elősegítették.

A környezettörténeti kutatások és a régészeti lelőhelyek tanúsága szerint nagyobb környezeti változások a bronzkor közepén, második felében indulhattak meg. Ennek során a növekedő népesség nagyobb területeket fogott mezőgazdasági művelés alá, valamint a technikai fejlődéssel erősödő gazdasági igényeknek (fémművesség, kerámiakészítés fűtőanyaga, földvárak és egyéb épületek építőanyaga stb.) megfelelően jelentősen csökkentek az erdőterületek. Ezeknek a természetes környezetet befolyásoló emberi tényezőknek a mértéke, intenzitása a későbbi történeti korokban – ugyan periódusonként eltérő mértékben és formában – folyamatosan nyomon követhető egészen napjainkig.

Az erdőterületek további csökkenése és a termőterületek intenzív növekedése legnagyobb mértékben nem sokkal időszámításunk kezdete után a császárkorban követhető nyomon. Az eddig feltérképezett lelőhelyek elhelyezkedéséből, kiterjedéséből látható, hogy a korábbi évszázadok természeti környezetét az emberi megtelepedés erőteljesen megváltoztatta. A feltételezhetően jelentős mennyiségű ismert temetkezés, valamint a településekről ismert tárolóvermek mennyisége alapján a szarmata és középkori magyar populáció rendkívül magas számban volt jelen, élelmezésük megoldása alapvető környezeti hatást gyakorolt a táj fejlődésére, változására.

A lényegesen átalakult természeti környezet a népvándorlás korban tovább változott. A régészeti emlékek alapján a pásztorkodás és legeltetés jelentősebb mértékű volt, mint a földművelés. A más földrajzi régiókban vizsgált archaeobotanikai minták mellett ezt hűen tükrözik a régészeti lelőhelyek, hiszen az avar települések általános képe erőteljesen eltér egy szokványos mezőgazdasági termény tárolására szolgáló vermekkel szabdaltszarmata tanya vagy faluhelyektől.

Az átalakult természeti táj változásai tovább folytatódtak az Árpád-korban és a középkor során. A mezőgazdasági termelés ismételten nagyobb szerepet kapott. Az Árpád-kor folyamán jelentősen növekedett a települések száma, melyek egymástól néhány kilométerre helyezkedtek el. A települések környékén a szántókat művelték, kisebb részen állatokat tartottak, ezáltal a mezőgazdaság tájformáló szerepe az egész térségre rányomta bélyegét.

A természetes környezet és az emberi tényezők kölcsönhatásai napjainkig folyamatban vannak, melyekhez a szűkebb vizsgálati térség kapcsán elegendő utalni például a természetes vízgyűjtők csatornába történt szabályozására vagy akár az újkori vagy modern kori növény és erdőtelepítési

szokásokra, melyek a térség valaha őshonos vízrajzát és növényképét mára teljes mértékben átformálták.

2.1.6 Történeti településmag

Az 1867-es kiegyezés utáni időszak gazdasági fellendülése nyomán a település lakossága egy gazdaságilag erős kisváros kívánalmainak megfelelően polgárosodott, rétegződött. A Béke téren kialakult az egykor országos híré gyümölcspiac és a gyümölcskereskedelem és feldolgozás egyéb formái is teret nyertek. A település, ebben az időszakban nyerte el a ma is meghatározó karakteres kisvárosi arculatát. A piacteret egyházi- és világi épületek öveztek és (elsősorban a nyugati térfalnál) részleges lakófunkció is helyet kapott. A háború után, a piacteret megszüntették; helyén, napjainkban, a városközpontot meghatározó közpark helyezkedik el. A tér domináns eleme, a R. k. templom sziluettje. Észak felőli határozott lezárását, a Mezőgazdasági Szakképző Iskola és Kollégium 1930-ban épült tömbje biztosítja. A város-, valamint az egész Kelet-magyarországi régió szempontjából nagy jelentőséggel bíró oktatási létesítmény helyi egyedi védelemre javasolt. Hasonlóképpen, helyi védelemre javasoltak a téren húzódó patinás emlékművek és szobrok is.

A város központja a Béke tér, amelynek térfalai egy közparkot, a Szent Anna templomot és a templom előterében lévő gyalogos teret zárják közre. A kisvárosi településközpontot a teret körülvevő néhány tömb alkotja. A lehatárolás alapja, a beépítési mód - amely jellemzően zárt sorú -, a beépítés sűrűsége és az itt található központképző intézmények, kereskedelmi és szolgáltató épületek.

Jánoshalma piaca a település központjában alakult ki nagyvonalú, szabályos térként. Egyházi és világi intézmények öveztek, részlegesen a lakófunkció is helyet kapott elsősorban a nyugati térfalnál. A piacnak fontos integrációs, szervező szerepe volt, helyzete jól jellemezte a település gazdasági helyzetét. Általánosan ismert, hogy Jánoshalma a két világháború között az ország harmadik legnagyobb gyümölcspiacával rendelkezett és az árait több ország fővárosában jegyezték. A piacteret megszüntették, helyén jelenleg a városközpont reprezentatív közparkja helyezkedik el.

A településmag jellegzetes kisvárosias megjelenésű, amelyben a műemléki és városképi jelentőségű épületek és utcaképek a meghatározóak.

2.1.7 Külterületi tanyás térség

A térség egykor kiterjedt tanyahálózattal rendelkezett. Ezt bizonyítja az alábbi, 1941-ből származó katonai felmérési térkép. Látható, hogy az északnyugati külterületrészekben „egymást érték” a tanyák.

9. ábra: A kecskési tanyavilág 1941-ben

Forrás: mapire.eu

A régen virágzó tanyavilág ma egyre gyérül. Nagyobb számban, már csak a kiserdei településrészen találunk állandóan lakott tanyákat. Az egykori tanyaközpontok gyakorlatilag saját „infrastruktúrával” rendelkeztek: iskola, kápolna, temető. A megmaradt építészeti értékek, településtörténet szempontjából meghatározó épületek mindenképp megőrzésre érdemesek.

2.2 A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG FELMÉRÉSE

Az alábbiakban található örökségvédelmi vizsgálatban röviden áttekintjük a mai Jánoshalmáról és szűkebb térségéről jelenleg ismert és főként régészeti emlékekből alkotott történeti kép egészen az emberi megtelepedés kezdetétől a régészeti periódusok végét jelentő újkor időszakáig. E több évezredet felölelő időszak emlékei főként régészeti adatokból maradtak meg, a Kárpát-medence írásbeliséggel rendelkező viszonylag rövid – mintegy 2000 éves időszakának – forrásadatai viszonylag kevés említést tesznek a térségről.

Az örökségvédelmi vizsgálat részét képezi a településről és környékéről jelenleg ismert, közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelyeinek értékleltára.

A vizsgált térség jégkor végén kialakult természeti képét az emberi megtelepedés a történelem folyamán jelentősen alakította. Jánoshalma városának és szűkebb térségének fejlődése, valamint története szorosan kapcsolódik az Alföld és bizonyos mértékben az egész Kárpát-medence képéhez. A terület egyik meghatározó természeti jelensége a homokos és löszös-lösziszapos talajfelszínnek váltakozásából álló, ÉNy–DK irányú löszhátak és mélyedések sora. A legkorábbi emberi megtelepedés emlékei is a mezőgazdasági művelés számára megfelelő adottságokkal rendelkező löszhátakon figyelhető meg. A térség történeti fejlődésében a helyben élő autochton lakosság folyamatosságát a keletről és délről érkező újabb és újabb, eltérő mértékű és hatású bevándorlások alakították, sok esetben meghatározó módon.

2.2.1 Az őskor időszaka

Az emberiség múltjának leghosszabb periódusát felölelő időszak az őskor. Ez az időszak az első emberek megjelenésétől, a tudatos eszközhasználat kezdetétől a növénytermelő és állattenyésztő életformára történő áttérése át egészen a fejlett fémfeldolgozással és az ezzel kapcsolatos gazdasági fejlettséggel jellemezhető strukturált, komplex módon szervezett társadalmak virágzásáig tartott.

A több évezredes periódus több, rövidebb-hosszabb, főként az anyagi műveltség alapján elnevezett és behatárolható periódusokra tagolható. Beszélhetünk ős-, és újkőkorszakról, amikor az ősközösségi formák után az ember áttért a termelő gazdálkodásra. Ezt követően az önálló gazdálkodásra való áttérést követően a technikai fejlődések sorával az emberiség megismerkedett a különféle fémek nyersanyagának beszerzésével, feldolgozásával és az így készült fémeszközök használatával. Ezek a rézkor, bronzkor és vaskor időszakának meghatározott periódusai a régészeti szakirodalomban.

Jánoshalma környéke az Észak–Bácskában található területekhez hasonlóan nem túl gazdag az őskor korai fázisaira keltezhető lelőhelyekben.

A paleolitikum vagy más néven őskőkorszak idejéből egyáltalán nem ismertek lelőhelyek vagy leletek a település térségéből. A legközelebbi, középső paleolit megtelepedésre utaló nyomok a viszonylag közeli Szeged–Öthalom lelőhelyről ismertek. Feltételezhető, hogy Jánoshalma térségében is előfordulhatnak ilyen emlékek, mélyen a több méter vastag utolsó jégkori feltöltődési réteg alatt.

Újkőkor (Kr. e. 6000–4500/4400) és rézkor (Kr. e. 4500/4400 – 2700/2500)

A Duna–Tisza-közén, így Jánoshalma környékéről is az első emberi megtelepedés nyomai az újkőkorszakra (neolitikum) adathatóak. Ez a mintegy 2500 éves, a Kárpát-medence első földműves

kultúráit jelentő népessegek megtelepedésének periódusa, mely kora, középső és késői időszakokra tagolható.

A késő újkőkor végét jelentő szakaszban történt gazdasági és társadalmi átalakulások során új időszak köszöntött be a Kárpát-medencébe, melyet a réz általános használatának elterjedéséről rézkornak nevezett el a kutatás. Az ékszerként már a késő újkőkorból felbukkanó fémet nagy mennyiségben kezdték el használni a mindennapokban, eszközöket és fegyvereket készítve belőle. A mintegy 2000 év hosszúságú periódust, az egyes műveltségekre jellemző, régészeti leletanyagban ránk maradt emlékek alapján a kutatás – a neolitikumhoz hasonlóan – kora, középső és késői fázisra tagol.

A neolitikum időszakához tartozó lelőhelyek emlékei meglehetősen szegényesek a térségben, rézkor lelőhely ez idáig nem is ismert. A szórványos emléktárgyak jelenléte több tényezővel magyarázható, melyek mindegyike természetföldrajzi adottságokra vezethető vissza.

A neolitikumból Jánoshalma határából kevés és gyér emléktárggyal jellemezhető lelőhely ismert. Mindösszesen az Epres (nyilvántartási szám: 50565), Faddi-dűlő, Kabai-tanya (nyilvántartási szám: 69433) és Hergyevicza, Mátételkei-Kígyós-csatornától K-re (nyilvántartási szám: 69455) lelőhelyekről származik újkőkorra keltezett emléktárgy. A leletek mindegyike terepbejárás alkalmával kerültek elő, melyek közül két terület esetében történtek feltárások is, ezek azonban nem igazolták a neolitikum megtelepedését a lelőhelyeken.

A rézkorból jelenleg nem ismert lelőhely vagy leletanyag Jánoshalma határából.

Bronzkor (Kr. e. 2700/2500 – 900/800)

A késő rézkor végét jelentő időszakban történt bonyolult gazdasági és társadalmi átalakulások során új periódus köszöntött be a Kárpát-medencébe, melyet a réz és ón ötvözéséből keletkezett új fém, a bronz általános használatának elterjedéséről bronzkornak nevezett el a kutatás. A réznél erősebb ötvözött anyag használata általánosan elterjedt a Kárpát-medence teljes területén, így a Duna–Tisza-közén is egyaránt. A gazdasági fejlődésben az új fém használata és az annak előállításához szükséges technikai ismeretek megszerzése mellett nagy szerep jutott a Kelet-Európából közvetített, háziasított ló megjelenésének.

A közel 1500–2000 év hosszúságú bronzkori periódust, az egyes műveltségekre jellemző, régészeti leletanyagban ránk maradt emlékek alapján a kutatás – a neolitikumhoz és rézkorhoz hasonlóan – kora, középső és késői fázisra tagol.

Az őskor többi szakaszához hasonló módon a bronzkori lelőhelyek is szórványos jelleggel ismertek a település környékéről, mely ritkás településhálózati képet mutat. Biztosan mindösszesen egy település és egy temető részlet ismert, valamint egy további, szórvány leletanyagot prezentáló lelőhely sorolható a korszak emlékei közé. Szűkebb időrendi besorolásuk nem volt lehetséges.

Vaskor (Kr. e. 900/800 – 0)

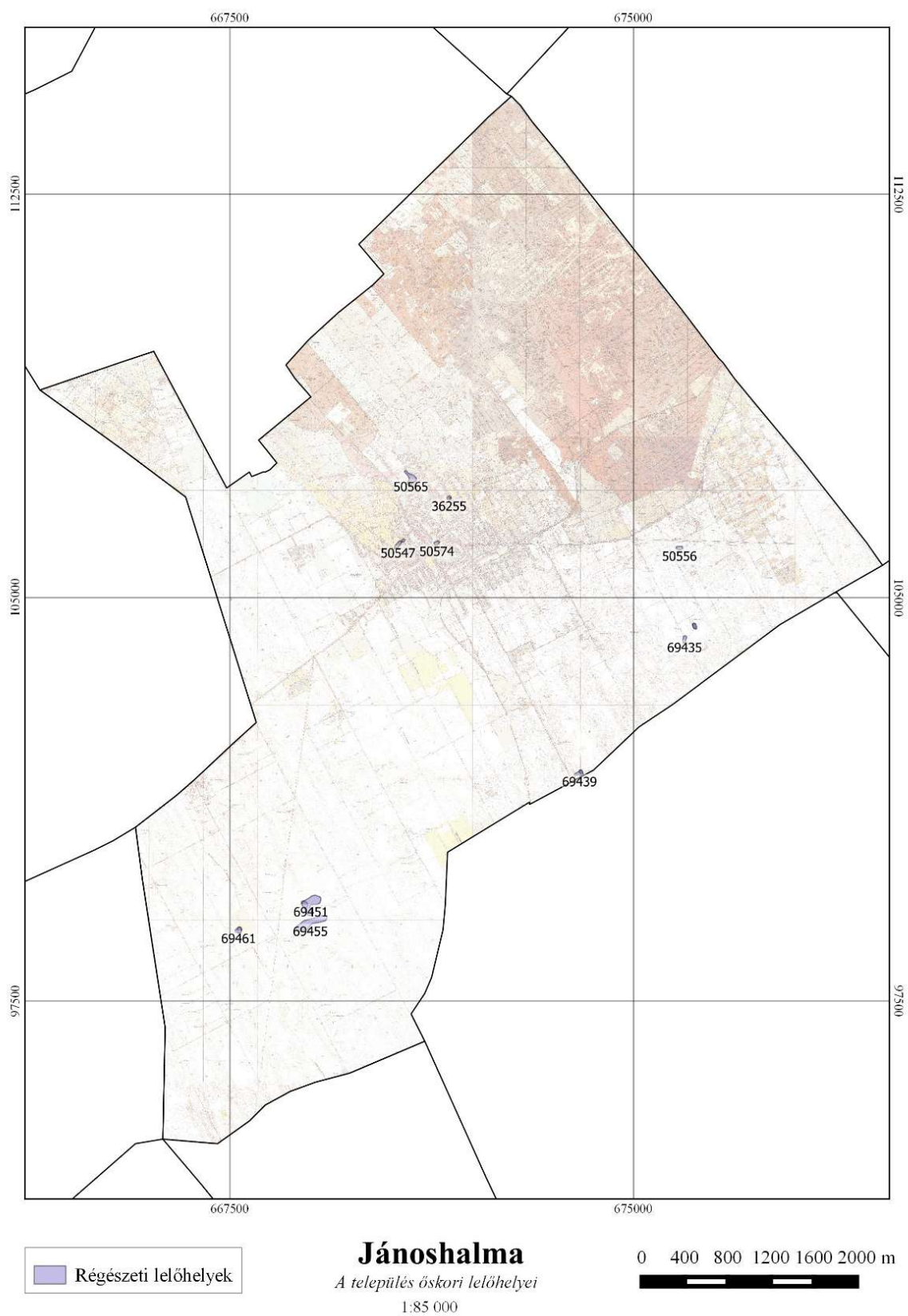
A késő bronzkor időszakának végén Kelet–Európából bevándorló népcsoportok jelentek meg az Alföld területén. Ezzel a vándorlási hullámmal ismételt technikai újítások jelentek meg a Kárpát-medencében, mellyel kezdetét vette a vaskorszak. Az időszak a korábbi periódusokhoz hasonlóan, nevét onnan kapta, hogy egyre szélesebb kulturális körben teret hódított a vas felhasználása. A fém nyersanyagának beszerzése egyszerűbb volt, mint a réz vagy a bronz egyéb összetevő anyagainak,

illetve a feldolgozott ércből készített termékek jóval időt állóbbaknak bizonyultak használati eszközként, mit a korábbi évezredekben használt elődeik. A régészeti kutatások az időszakot egy korai és egy késői fázisra tagolják, mindkét periódus jellegzetessége, hogy egy idegen eredetű népesség migrációjával vette kezdetét. A korai időszakban keletről (szkiták), míg a késői szakaszban nyugatról meginduló népcsoportok (kelták) jelentek meg a Kárpát-medencében.

A vaskor időszakából Jánoshalma határából jelenleg nem ismerünk régészeti lelőhelyeket. Ez természetesen ebben az esetben sem azt jelenti, hogy a térség lakatlan volt, melyet a környező településekről – ugyan szórványosan, de – ismert lelőhelyek jól példáznak. A település határában ismételten elvégzendő terepbejárások alkalmával várhatóan vaskor időszakára datálható lelőhelyek is elő fognak kerülni. Annyi mindenesetre látható, hogy ha a későbbiekben kerülnek is elő vaskori leletek és lelőhelyek a térségből, feltételezhetően nem tartozhatott ezen időszakok központi területéhez.

A település határából ismert hét olyan örökségi elem, melyek az előkerült leletek alapján őskorinak tarthatóak, de pontosabb és időrendi szempontból szűkebb korszakra történő besorolásuk nem volt lehetséges.

10. ábra: Őskori régészeti lelőhelyek Jánoshalma határából

2.2.2 Római kor, császárkor

Szarmaták (0 – 450/500)

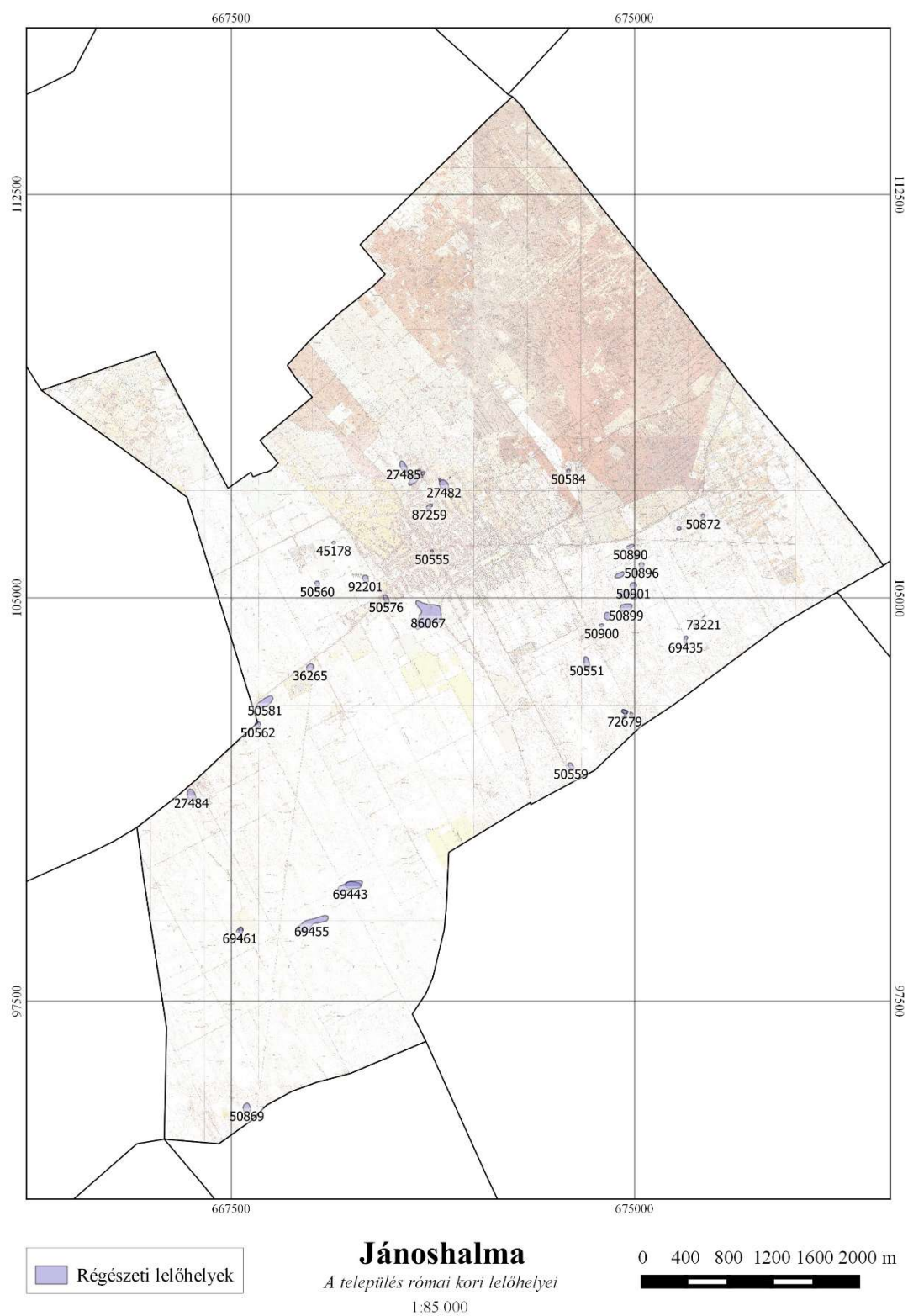
A vaskor végén, az Alföldön élő kelta törzsek nyomai jelen ismereteink szerint a Kr. e. 2. századig mutathatóak ki. A Kr. e. 2. század és a Kr. u. 2. század közt eltelt több évszázadnyi időből régészeti emlékek viszonylag szórványosan ismertek, azok időrendi besorolása több bizonytalanságot hordoz.

Az Alföld ligetes sztyeppéit a Kr. u. 1. század során az iráni eredetű, Kelet-Európában nomád pásztorkodó életmódot folytató szarmaták törzsei szállták meg (jazig, roxolán, alán). Egészen a kora középkori népvándorlások megindulásának kezdetét jelölő hun korszakig (4. század utolsó harmada, 5. század első harmada) a térség meghatározó gazdasági, társadalmi és politikai tényezői voltak. Mindeközben a mindösszesen egy napi járóföldre fekvő Dunántúlon eközben a Római Birodalom kezdte meg Pannonia provincia megszervezését. Ez a távoli szomszédság a következő évszázadokra a szűkebb vizsgált térségre jelentős politikai tényezőként hatott.

A Kárpát-medencében megjelenő szarmata törzsek a Kelet-Európában jellemzően megszokott és gyakorolt nomád életmódjukat a környezeti feltételek okán feladni kényszerültek, melynek következtében egy életmód-váltáson átesve letelepültek és megjelentek a földművelő tevékenységet jelző tanyáik, falvaik és a történeti forrásokból ismert alföldi „városaik”, azaz az állandó településeik.

A mai Jánoshalma kül-, és belterületéről a római császárkor időszakából az ismert örökségi elemek több mint feléről, 43 lelőhelyről ismertek az emlékeik. Ezzel a 400 – 500 éven keresztül folyamatos szarmata megtelepedés az Árpád-kori és újkori emberi jelenlét mellett a legintenzívebb időszakot és talán a legmagasabb populációt mutatja.

11. ábra: Római kori, szarmata lelőhelyek Jánoshalma határából.

A lelőhelyek jelentős része településnyom, de ezek mellett ismertek temetkezéseik is. A sűrű településhálózat okán további temető előfordulásával szükséges számolni bármiféle földmunkákkal járó változtatások esetében, hiszen lelőhelyeik jelenleg még pontosan ismeretlenek, felszíni nyomok alapján nem azonosíthatóak.

Településeiken Jánoshalma határában történt feltárásokon és más területen végzett megfigyelések alapján elmondható, hogy főként a letelepült, fejlett és intenzív mezőgazdasági kultúrával rendelkező emlékeik fordulnak elő túlnyomó részt. Mindezek mellett a komplex gazdálkodásukhoz az állattartás mellett hozzátartozott a háztartásokban vagy szervezettebb keretek között végzett könnyűipari kézműves tevékenységek egyaránt.

12. ábra: A fejlett kézművesség emlékeit jelzik a szarmata lelőhelyeken nagy mennyiségben előforduló, magas színvonalú kerámialeletek. 4. századi korongon készült szarmata edény Hergyevicza határrészéből.

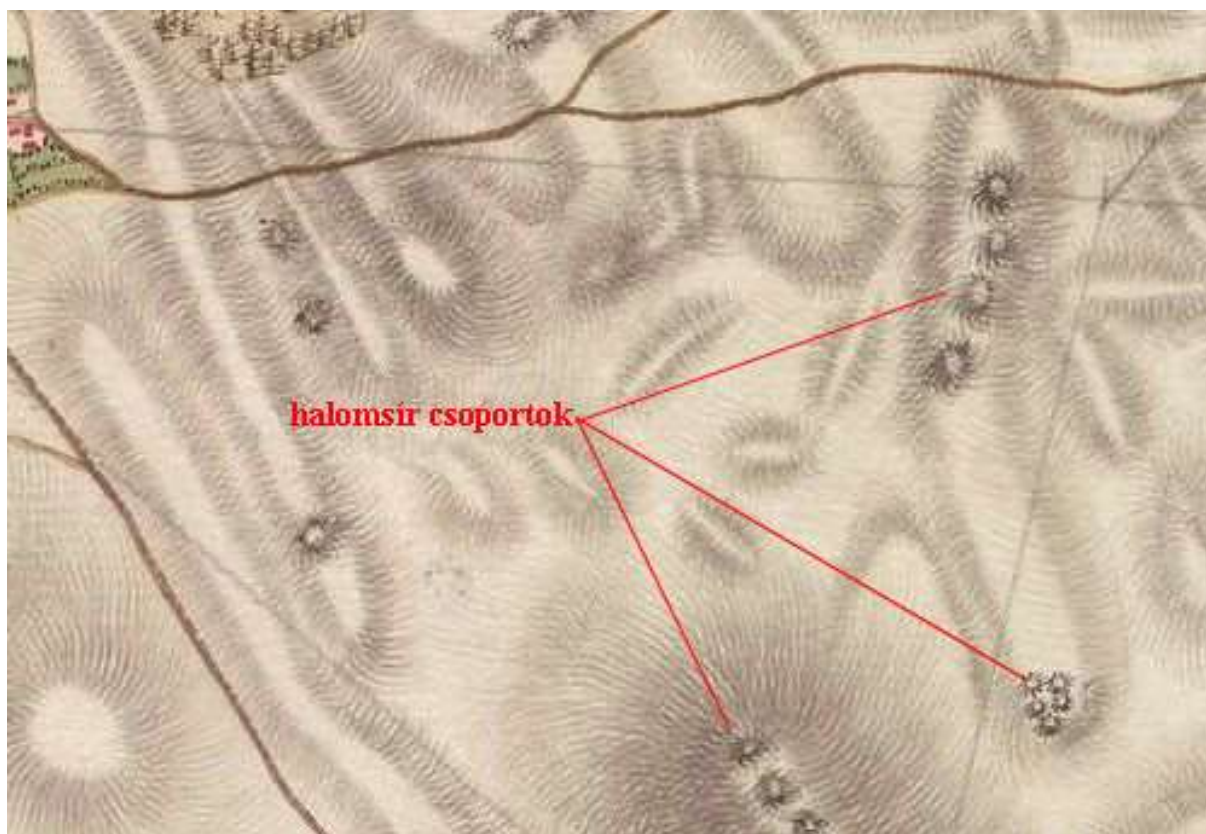

Jánoshalma határából jelenleg nyolc lelőhelyről ismertek sírjaik, azonban teljesen feltárt temető a város határában ez idáig nem található. A korhasztásos eljárással eltemetett halottaik sírját sok esetben árokkal vették körül, és a temetkezés fölé minden bizonnyal halmokat emelhettek. Mára ezek jelentős része erodálódott és a felszínen szinte semmiféle nyoma nem látható valamikori meglétének. Az árokkal keretelt temetkezésekre csak a feltárásokon előkerülő árkok vagy a műszeres lelőhely-felderítések során kimutatható elváltozások utalhatnak. A sírokba halottaikat gazdagon felékszerezve használati eszközökkel (kés, fegyver, edények stb.) felszerelve, a túlvilági élethez étel-ital melléklettel ellátva helyezték örök nyugalomra.

13. ábra: Árokkal keretelt 4. századi szarmata temetkezés Hergyevicza határrészéből

14. ábra: Térképészeti adatgyűjtés során azonosított halomsír csoportok a település keleti határában.

A belterületen található Kutyahegy lelőhelyről (nyilvántartási szám: 27482) földmunkák alkalmával egy edényben elrejtettek éremkincs került elő. A leletegyüttes jelentős része elveszett, mindösszesen néhány második századi ezüst és késő római kisbronz maradt meg belőle, így pontos történeti értéke nem használható.

Mindezek mellett a korszakkal kapcsolatosan említésre méltó egy a Dr. Rapp Jakab munkájában szereplő adat az alföldi hosszanti sáncokról. Leírása alapján a település ÉNy-i határában húzódik az a római korra keltezhető árok és sánc rendszer, melyet a kutatás egyszerűen csak belső sáncnak szokott nevezni. A belső sáncok problémaköre számos kérdést felvet, eredete, funkciója nem tisztázott, az elmúlt években más lelőhelyeken szerzett tapasztalatok alapján lehetséges, hogy a bronzkorra, népvándorlás korra vagy éppen az Árpád-korra keltezhetőek. Funkciójával kapcsolatosan felmerült annak lehetősége, hogy nem védelmi feladatokat látott el, sokkal inkább csatornázással kapcsolatos szerepet töltött be. Jánoshalma határából jelenleg a közhiteles nyilvántartás adataiból nem ismertek hosszanti sáncok emlékei, azok korabeli térképi ábrázolásokon sem láthatóak.

2.2.3 Népvándorlaskor: hunok, germánok, avarok (450/500 – 800/900)

A vizsályoktól közel sem mentes, római-szarmata kapcsolatokról szóló alföldi császárkori időszaknak egy a 4. században megjelenő jelentős politikai tényezőt képező államalakulat, a hun birodalom vetett véget. A Kelet-Európában a hunok megerősödésével és terjeszkedésével kapcsolatosan megindult folyamatok a Kárpát-medencére is hatást gyakoroltak. Megkezdődött a történeti korokból adatolt, egész Európára jelentős változásokat hozó népvándorlások időszakának a fejezete.

A hunok megjelenése a vizsgált területre a 4. század végén 5. század elején közvetlen hatást gyakorolt, hiszen feltételezhetően a tágabb térségbe – a Körös–Maros-közébe – került az egész Római Birodalmat rettegettségben tartó fejedelmi központ. Elképzelhető, hogy ezen rövid történeti időszak emlékeit őrzik a Jánoshalma határából ismert késő szarmata településnyomok, melyek a hun kori katonai hadműveletek háttérországát képezhették. Nem zárható ki annak lehetősége, hogy a Kutyahegyen előkerült éremkincs-lelet ez időszak történeti eseményeihez kapcsolódóan került elrejtésre.

A kora népvándorlás korában a Kárpát-medencébe, így az Alföldre is jelentős mennyiségű germán eredetű, főként gepida lakosság érkezett, akik Attila halála után, a hun birodalom részekre szakadását követően helyben maradtak.

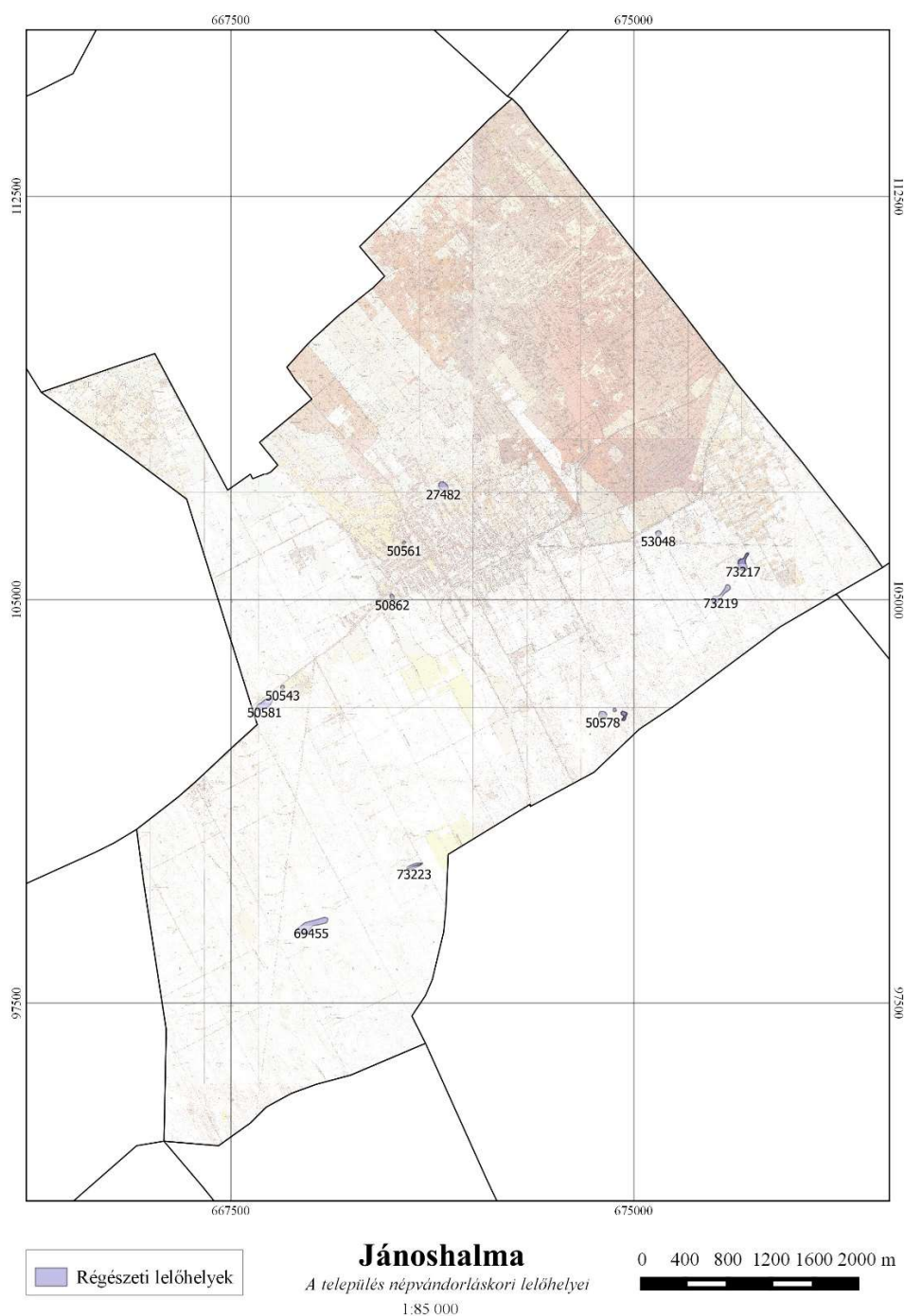
A Duna–Tisza-közéről csak szórványos, bizonytalan eredetű régészeti emlékeik ismertek, ezeken a területeken minden bizonnyal a népes populációban továbbélő szarmaták voltak az 5. században is jelen. Történeti kutatások a szkírek szállásterületét vélték azonosítani a Duna–Tisza-közének nyugati részén, a Dunához közeli sávban, ezt azonban ez idáig csekély számú, bizonytalan besorolású régészeti emlékekkel lehet igazolni. Jánoshalma határából germán jellegű leletek és lelőhelyek jelenleg nem ismertek.

A népvándorlás kor későbbi időszakában az 567-ben lejátsszódó gepida-langobárd háború után a nagyállattartással és földműveléssel foglalkozó, Kelet-Európából érkezett nomád avar népesség telepedett meg a Duna–Tisza-közén. A több mint három évszázadot átívelő avar periódust a régészeti kutatások jelenleg három – kora, közép és késő – időszakra tagolják. Mindhárom időszak bekövetkeztének esetében vagy újabban beérkező csoportok megjelenése vagy belső átalakulási folyamatok játszottak szerepet. A szűkebb földrajzi régió főként a korszak korai periódusában játszott vezető szerepet, mikor is a fejedelmi központok (Bócsa, Kecel, Kunbábony) valamerre a térségtől kissé északabbra helyezkedhettek el.

Jánoshalma határából jelenleg 13 népvándorlás kori és avar lelőhelyről van tudomásunk. Ezek mindegyike településnyom, egyetlen lelőhelyről sem ismert avar temetkezés. A települések java része terepbejárások alkalmával került elő, közelükben számolni kell a temető előkerülésével.

Mindezek mellett az elmúlt évtizedek során a Duna–Tisza-közén, – így Jánoshalma térségében is – folytatott régészeti kutatások rávilágítottak arra, hogy számos területen, előfordulhatnak nagy kiterjedésű lelőhelyek, annak ellenére, hogy a felszíni terepbejárások alkalmával nem, vagy csak nagyon szóróányosan kerülnek elő leleteik. Ezt jól bizonyítják a magyar-horvát gázvezeték nyomvonalán a kivitelezése során elvégzett régészeti megfigyelések alkalmával előkerült és feltárt lelőhelyek (nyilvántartási szám: 72679, 73217, 73219). A sűrű megtelepedésük oka a térség természetföldrajzi adottságaival magyarázható, ugyanis a füves-ligetes, területek a nagyállattartás számára megfelelő legelőket biztosítottak.

15. ábra: Népvándorlás kori és avar régészeti lelőhelyek Jánoshalma környékén.

Településeikre jellemző szerkezeti sajátosságok (nagy kiterjedésű területhasználat, rendkívül szórt szerkezet) miatt várható, hogy korábban lokalizált, viszonylag kisebb kiterjedésű lelőhelyeik a későbbiekben további terepi vizsgálatok során jelentősen bővíthetnek. Különösen igaz ez a szórványos jellegű településnyomokat prezentáló vagy bizonytalan téradatokkal rendelkező helyszínekre. A településekhez minden esetben kapcsolódnak temetők, melyek közül jelenleg egyetlen sem ismert. Földmunkával járó változtatások esetében ez jelentősebb kockázati tényezőt képez.

16. ábra: Avar településnyomok a Hergyevicza, Madarász-tanyától ÉK-re lelőhelyről (nyilvántartási szám: 69443). A szögletes, többszörösen összetett árkok valószínűleg a nagyállattartáshoz kapcsolódó karámokat vehették körül.

2.2.4 Honfoglalás-, Árpád-, középkor és törökkor

Honfoglalás kor (800/1000)

A Tiszántúlon és a Duna–Tisza-közén megtelepült késő avar közösségek életét a történeti forrásokból ismert 9. századi Balkán-félszigetről induló bolgár támadások valószínűleg megviselték, de a korábbi vélekedésekkel ellentétben a legújabb régészeti kutatások eredményeként semmi esetre sem változtatták lakatlan sivataggá. A 9. század második felében a 880-as 890-es évekbe megjelenő magyarság a korábbi avar közösségeket itt találhatta. Együttélésük Jánoshalma környékén ugyan még nem bizonyítható, de más lelőhely tanúsága szerint itt sem tartható kizártnak.

A honfoglalás korából és a korai magyar történeti időszekekre keltezhető évtizedekből lelőhelyek nem ismertek vagy pontosabban ez idáig nem azonosítottak a település tágabb térségéből. Mindösszesen egyetlen szakirodalmi adat utal arra, hogy a település közeléből Kisrátaban, Magyar Péter háza mellett honfoglalás kori sírok kerültek elő, a Magyar Nemzeti Múzeum 1936-ban végzett feltárása alkalmával.

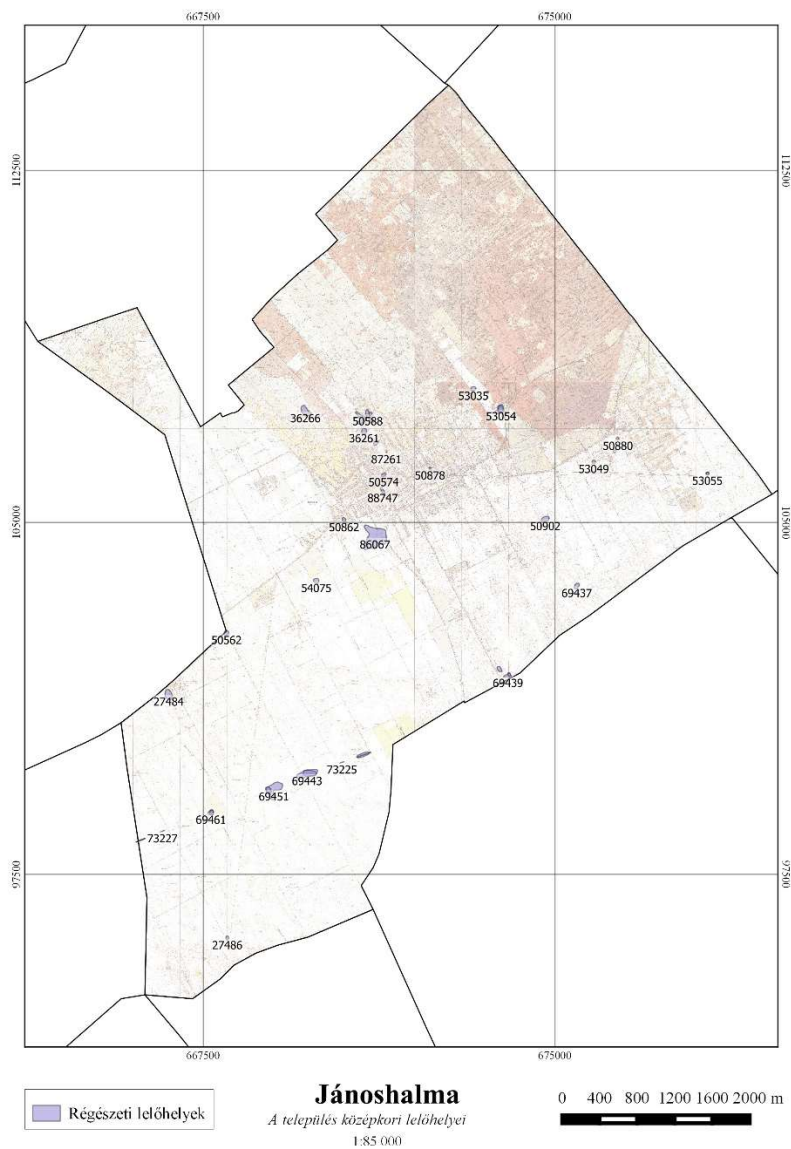
Árpád-kor (1000 – 1301)

A történelemkönyvekből jól ismert, honfoglalás és kalandozások utáni időszakot az I. (Szent) István nevével fémjelzett államalapítás követte. A Magyar Királyság megalapításával kezdetét vette az első királyi dinasztia, az Árpád-ház uralkodása. Az időszak kutatásával kapcsolatosan már nem kizárólag csak a régészeti lelőhelyekre és leletekre lehet támaszkodni, hanem a fennmaradt írott források adataira is. A régészeti szakirodalom a korszakhoz köthető emléanyagot Árpád-korinak nevezi.

A Duna–Tisza-köze, így Jánoshalma határa is sűrűn benépesült, lakosai az I. István által alapított Kalocsai érsekség lelki pásztorkodása alá tartoztak.

Az Árpád-korba sorolható örökségi elemek tanúsága alapján – a császár kor időszakához hasonlóan – sűrű településhálózat létezett a térségben, melyet jól tükröz, hogy összesen mintegy 21 lelőhelyről ismert településnyom vagy temető. Az Árpád-kor időszakából viszonylag kevés írásos forrás maradt fenn a térség településeivel és lakosságával kapcsolatosan. A környéken létező települések nevei (pl.: Árokegyháza, Csőszapa, Syde, Szentkata, Szentmiklós stb.) főként 16. századi egyházi és török adóösszeírás jegyzékeiből (tized jegyzék, defter) ismertek. A település történetével kapcsolatos munkák igyekeztek azonosítani ismert régészeti lelőhelyekkel ezen településeket, de ez idáig egyetlen esetben sem történhetett meg teljes biztonsággal.

17. ábra: Árpád-kori, középkor és törökkori régészeti lelőhelyek Jánoshalma környékén.

A lelőhelyek kiterjedése – a szarmata vagy avar falvakhoz hasonlóan szintén – jelentős mértékben nagyobb lehetett a közhiteles nyilvántartásban szereplő jelenlegi méretüknél, különösen igaz ez a szórványos jellegű településnyomokat prezentáló elemekre. Ezt az elmúlt évtizedek beruházásaihoz kapcsolódó feltáró munkálatok jól bizonyították más települések környékén. Az avar településekhez hasonlóan az Árpád-korra is jellemző a ritkás, szórt szerkezet.

A kereszténység felvételével a honfoglalás korában általában használatos soros temetőket fokozatosan felhagyták és megjelentek a templomok körüli sírkertek. Talán ezzel is magyarázható, hogy az Árpád-kor időszakából – a korábbi történeti periódusokhoz képest – jellemzően kevesebb a temető, mint a településnyom. Minden bizonnyal több település használt egy-egy temetőt. Különösen igaz ez a templom körüli temetkezésekre, melyek használata sokszor egészen az újkorig szokásban volt. Jánoshalma határából a közhiteles lelőhely nyilvántartás adatai szerint Árpád-kori templomot jelenleg nem ismerünk, mely természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen nem is létezett a térségben. Mindennek ellenére három temetőről rendelkezünk információval. Árpád-kori temetkezések kerültek elő Terézhalim major (nyilvántartási szám: 50584), a Hergyeviczai iskola (nyilvántartási szám: 27486) és a Hergyevicza, Madarász-tanyától ÉNy-ra (nyilvántartási szám: 69451) lelőhelyekről.

A Duna–Tisza-közének kora középkori fejlődésében egy a 13. század derekán bekövetkezett komoly krízis vetett véget. Az 1241–1242 során lezajlott mongol támadás a térségben igen jelentős károkat okozott, a települések nagy része elnéptelenedett, az itt élő lakosság elpusztult vagy elmenekült. Ezt számos lelőhelyen felfedezett régészeti jelenség (elrejtett kincsleletek, leégett épületek stb.) jól példáz. A térség történetében jelentős változások a 13. század második felében, a kunok betelepülésével történhetett meg. A történeti forrásokból és helynevekből is kimutatható, hogy a tatárjárást követően a mai Jánoshalma környéke is a kunok szállásterületéhez tartozott, melynek nyelvemlékét a forrásokból ismert Csőszapa helynév is megőrizte.

Késő középkor, törökkor (1301 – 1686)

A településhálózat fejlődése és bővülése a késő középkorban és kora újkorban tovább folytatódott. A mai település helyén létező Csőszapa és külterületei a 15. század második felében a Hunyadiak birtokába került. 1464-ben Hunyadi Mátyás az erdélyi vajdának adományozta, majd 1481-ben a környék nemes családjához a Czoborokhoz került.

A térség fejlődésére a 16. század első évtizedeiben bekövetkezett változások és zavaros állapotok (Dózsa féle parasztháború, Cserni Jovan felkelés) jelentős hatást gyakoroltak. A helyi lakosság jelentős része elmenekült, a nagyobb biztonságot nyújtó településekre költözött.

A mohácsi csata, valamint Buda eleste után a török új közigazgatást vezetett be, melynek értelmében a középkori Csőszapa és térsége a szegedi szandzsákba (kerület), majd azon belül a bajai nahijebe (járás) került besorolásra. A helyben maradt lakosság köteles volt rendszeresen adót fizetni a szultánnak és mindezek mellett a kalocsai érsekség is megkövetelte az egyházi dézsma megtérítését.

A megnövekedett terhek fizetése és a zavaros történeti időszaknak köszönhetően a helyi lakosság jelentős része fokozatosan elköltözött a térségből, akik helyére nagy tömegekben a Balkánról délszláv-román népelemek, a rácok költöztek be.

Az 1580–90-es évekből származó Bajai nahije defteréből ismerten a mai Jánoshalma környékén lévő települések 20–50 házat tüntetnek fel, mely azt jelzi, hogy az Árpád-korból és a középkorból vélhetően ismert kisebb településekből álló hálózat megszűnhetett és a lakosság már csak kizárólag ezekben a falvakban élt.

A térség fejlődését – az Alföld településeihez hasonlóan – az 1591-ben kitört 15 éves háború szakította meg hozzávetőlegesen egészen a 17. század végéig, a török kiűzéséig.

A település határából mintegy 21 helyszínről ismert késő középkori vagy kora újkori emléanyag, melyek jelentős része településnyom, de kisebb-nagyobb temetők is szép számmal kerültek elő a város belterületéről vagy külső határából.

A középkori Csőszapa majd későbbiekben Jankószállás vagy Árokegyháza, a későbbi Hergyevicza településéről, annak méreteiről, szerkezeti sajátosságairól pontos képet alkotni jelenleg nem lehetséges.

Az előkerült temetőrészletek egy része a középkori kunokhoz és magyarsághoz köthető, a legújabb kutatások alapján egy másik részük a 16. században megjelenő rácok emléanyagával azonosítható. Ilyen rác temetők lehetnek minden bizonnyal a Hergyeiczai iskola (nyilvántartási szám: 27486), Templom és környéke (nyilvántartási szám: 50574), Keserű (nyilvántartási szám: 50862) lelőhelyek.

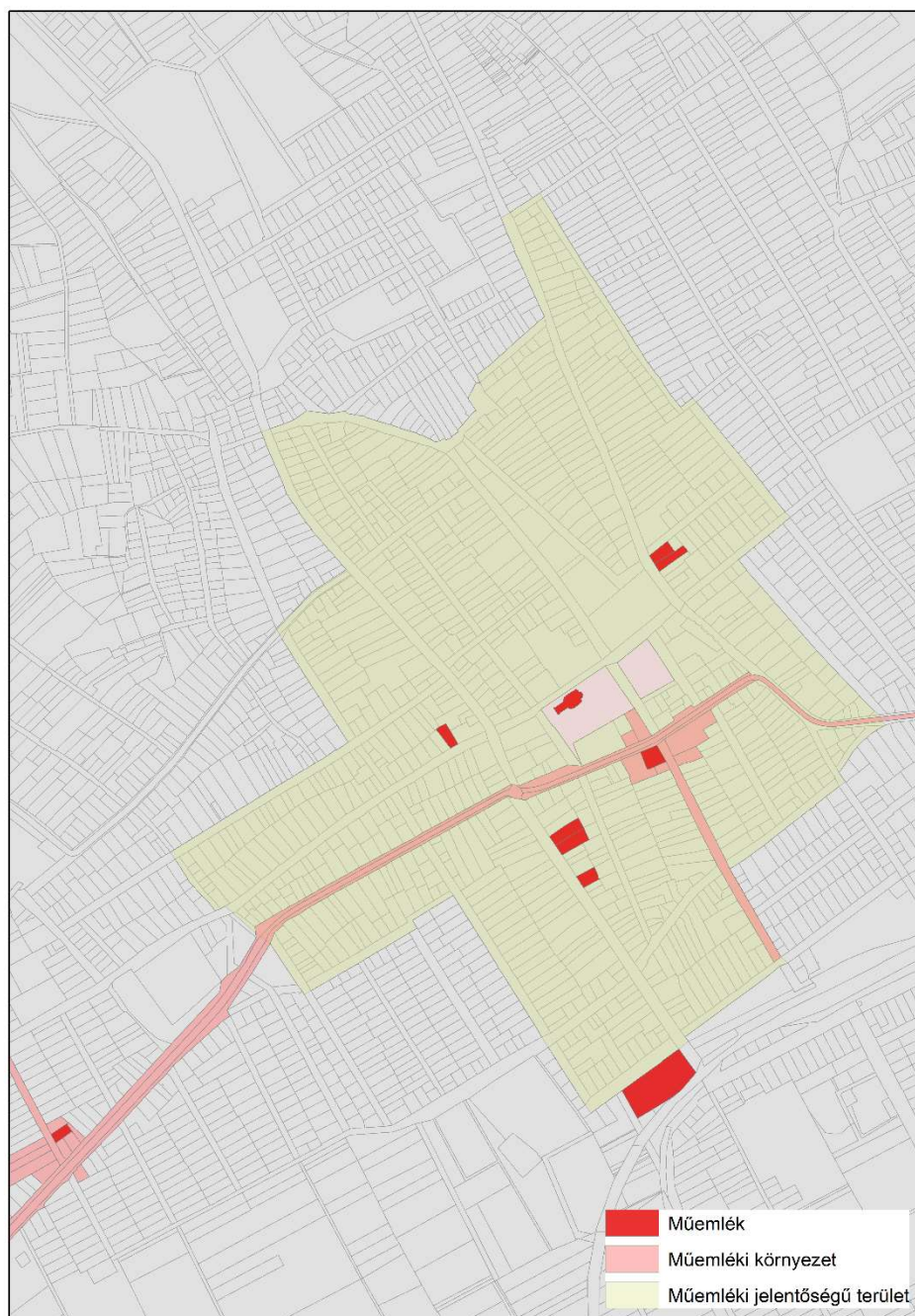
A térség és maga Jankószállás vagy Jankovác kiemelkedő szerepét jelzi, hogy a település belterületén egy 200 fős török katonaság számára palánkvárat is építettek a 16. század végén, a 17. század elején. Az erősségről (Jankofdsa palánk) Evlia Cselebi török utazó is említést tesz leírásában. Pontos szerkezet felépítése és elhelyezkedése nem ismert, feltételezhetően a mai település belterületének ÉNy-i észén az Epreskertek városrészben lehetett (Jankovobesa-palánk, nyilvántartási szám: 50588). Feltételezhetően a török helyőrség kivonulásukkor elpusztította.

2.3 A VÉDETT MŰEMLÉKI ÉRTÉKEK TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRA

2.3.1 Az országos építészeti örökség elemei

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztályának adatszolgáltatása szerint Jánoshalma város területén nyilvántartott műemlékek, műemléki környezetek és műemléki jelentőségű terület a következők.

18. ábra: Jánoshalma országosan védett értékei

Műemlék neve	Helyszíne	HRSZ	Építés ideje	Jellemzői	Törzsszám	Azonosító
Zsinagóga	Petőfi Sándor u. 3.	2247	1828 körül	A zsinagóga szabadon álló, téglalap alaprajzú, nyeregtetős épület, Ny-i végéhez kétoldalt kapcsolódó, alacsonyabb, támpilléres, félnyeregtetős, a karzatfeljárókat magukban foglaló toldalékokkal.	10341	13201
Volt iskolaépület	Petőfi Sándor u. 3.	2247	1880	Az iskola a telek É-i sarkában áll: téglalap alaprajzú, földszintes, ÉK-i végén kontyolt nyeregtetős épület.	10341	13202
R. k. templom (Szent Anna)	Béke tér	25	1783-1787	Szabadon álló, kereszthajós, poligonális szentélyzáródású, DNy-i homlokzati tornyos templom, a szentély felett kontyolt nyeregtetővel, a négyszet fölött huszártoronnyal, a kereszt szárainak összemetsződésében alacsonyabb, manzárdtetős mellékterekkel, a kereszthajó oromzatán timpanonos lezárással.	685	2197
Orczy-kastély	Orczy 7-9.	4192, 4194	1820 körül	Szabadon álló, T alaprajzú, földszintes, kontyolt nyeregtetős épület. DNy-i, utcai homlokzatán kis kiülésű, széles középhízalít.	686	2198
Bognár Józsefné féle szélmalom	Bajai u. 75.	1654/2	1892	Utcasorban, szabadon álló, csonka kúp alakú, sátoztetős szélmalom.	687	2196

Műemlék neve	Helyszíne	HRSZ	Építés ideje	Jellemzői	Törzsszám	Azonosító
Hengermalom	Dózsa György út 141.	2518	1907	Szabadon álló, L alaprajzú, négyszintes malomépület, É-i homlokzatán kis kiüléssű rizalitot alkotó, hatemeletes víztoronnyal.	9514	2199
Zsinagóga és volt iskolaépület	Petőfi Sándor u. 3.	2247	ld. fentebb	ld. fentebb	10341	2200
Lakóépület	Dózsa György utca 94.	2231	XIX. – XX. sz. forduló	Félig zárt sorú beépítésben álló, földszintes, nyeregtetős polgárház.	11590	17180
Lakóépület	Dózsa György utca 96.	2228	XIX. – XX. sz. forduló	Félig zárt sorú beépítésben álló, földszintes, nyeregtetős polgárház, vizeskapuval, gazdag vakolatarchitektúrával.	11591	17178
Lakóépület	Dózsa György utca 102.	2223	1920-as évek második fele	Szabadonálló, az 1920-as évek második felében épült, gazdagon díszített vakolatarchitektúrájú polgári lakóház, díszes, fa szárazkapuval.	11592	18771
Lakóépület	Kossuth Lajos utca 5.	1541	XIX. – XX. sz. forduló	Zárt sorú beépítésben álló, földszintes, nyeregtetős polgárház, díszes szárazkapuval, gazdag eklektikus vakolatarchitektúrával.	11593	18772

A műemlékek részletes ismertetését az 1. sz. melléklet: Jánoshalma műemlékeinek értékvédelmi adatlapja c. fejezet tartalmazza.

2.3.2 A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek

A kulturális örökség régészeti javai egyszeri és megismételhetetlen elemeket jelentenek, melyek általános védelem alatt állnak a jelenkor és a jövő számára. Csak az a régészeti lelőhely védhető meg az utókor számára, amelyet ismerünk. Ennek értelmében a települések bel-, és külterületén található régészeti emlékek felmérése és folyamatos kontrollálása rendkívül fontos feladatot jelent.

Jánoshalma és térsége régészeti lelőhelyeiről, leleteiről a 20. század első felétől kezdődően – bár szórványosan – de vannak ismereteink. Az első történeti jellegű összefoglaló szakirodalmi munka 1909-ben jelent meg a térségről, a Bács-Bodrog megyei Történeti Társulat kiadványaként. Majd következő – régészeti emlékeket is említő – történeti munka 1927-ban került kiadásra. Ebben a szerző – Dr. Rapp Jaka, a község orvosa – röviden összefoglalja a térségről akkor ismert régészeti adatokat, említést téve a közelben húzódó, vélhetően római kori sáncrendszeréről vagy a törökkori palánkvárról Jankofdsáról.

Az 1930-as években a Magyar Nemzeti Múzeum is végzett kutatásokat a Kutyahegy, egy jelenlegi belterületi részen (Nagy Szepi Benedek Kápolna úti telke). Ennek során feltételezhetően bronzkori településnyomokat tártak fel, bár jelentős részük földmunkák során már korábban erősen rongálódhatott.

A település és környékének régészeti lelőhelyeinek feltérképezése és dokumentálása az 1960-as, 1970-es években kezdődött meg viszonylag intenzívebben. Ekkor Dr. Karsai Ferenc rendszeresen végzett kisebb-nagyobb régészeti kutatásokat, melynek eredményeit dokumentálta, feljegyezte és az előkerült leleteket az iskolai gyűjteményébe rendszerezve helyezte el. Eredményeit egy a település történetét összefoglaló monográfiában összegezve megjelentette 1974-ben.

Mindezek után a bajai Türr István Múzeum és a kecskeméti Katona József Múzeum kisebb nagyobb helyszínelései és feltárásai mellett rendszeres lelőhelyfelmérő munka ez idáig nem történt a településen. Ebből kivételt képezett a külterület déli részén egy keskeny sáv, melynek a régészeti terepbejárása és az előkerült lelőhelyrészek feltárása megvalósulhatott a magyar-horvát gázvezeték építését megelőzően 2008–2010 folyamán.

A 2000-es évektől kezdődően a megfelelő örökségvédelmi törvény hatására napjainkra folyamatosan tapasztalható a kisebb-nagyobb megelőző jellegű (régészeti megfigyelés, megelőző feltárás) régészeti munkálatok elvégzése a település térségéből.

Az adattári gyűjtésen alapuló értékvizsgálatok alapján elmondható, hogy Jánoshalma városának kül-, és belterületén jelenleg 81 nyilvántartott lelőhely található, melyek általános védelem alatt állnak. Nem ismertek kiemelten vagy egyedileg védett vagy éppen épített emlékekből álló fokozottan védett lelőhelyek. A feltételezhetően ismert középkori templomok és törökkori palánkvár napjainkban látható emlékei nem maradtak meg.

A nyilvántartott lelőhelyek jelentős része a felszíni lelet-előfordulás alapján azonosított településnyomhoz tartozik. Jelentős az ismert temetők mennyisége is, de a települések magas számához képest ez is kevésnek tűnik, az előforduló lakóhelyek és a vélhető lakosságszám alapján ezek száma jóval nagyobb lehet. Ezek váratlan előkerülésével kell számolni bármilyen földmunkával járó változtatás esetében.

Továbbá, az értékvizsgálatok tanúságai alapján elmondható, hogy régészeti szempontból a külterületek jelentős része ez idáig feltérképezetlen. Ezt mi sem példázza jobban, mint a község déli külterületi részén végigvezetett magyar-horvát gázszállító vezeték, ahonnan az ismert régészeti lelőhelyek 20% származik egy szisztematikusan elvégzett, terepi adatgyűjtésen (terepbejárás, ásatás, régészeti megfigyelés) alapuló értékelméről munka kapcsán. Ennek tanúsága alapján fokozottan

számolni lehet újabb felszíni nyomokkal rendelkező településnyomok és egyéb lelőhelyek előfordulásával vagy az ismert örökségi elemek bővülésével egyaránt.

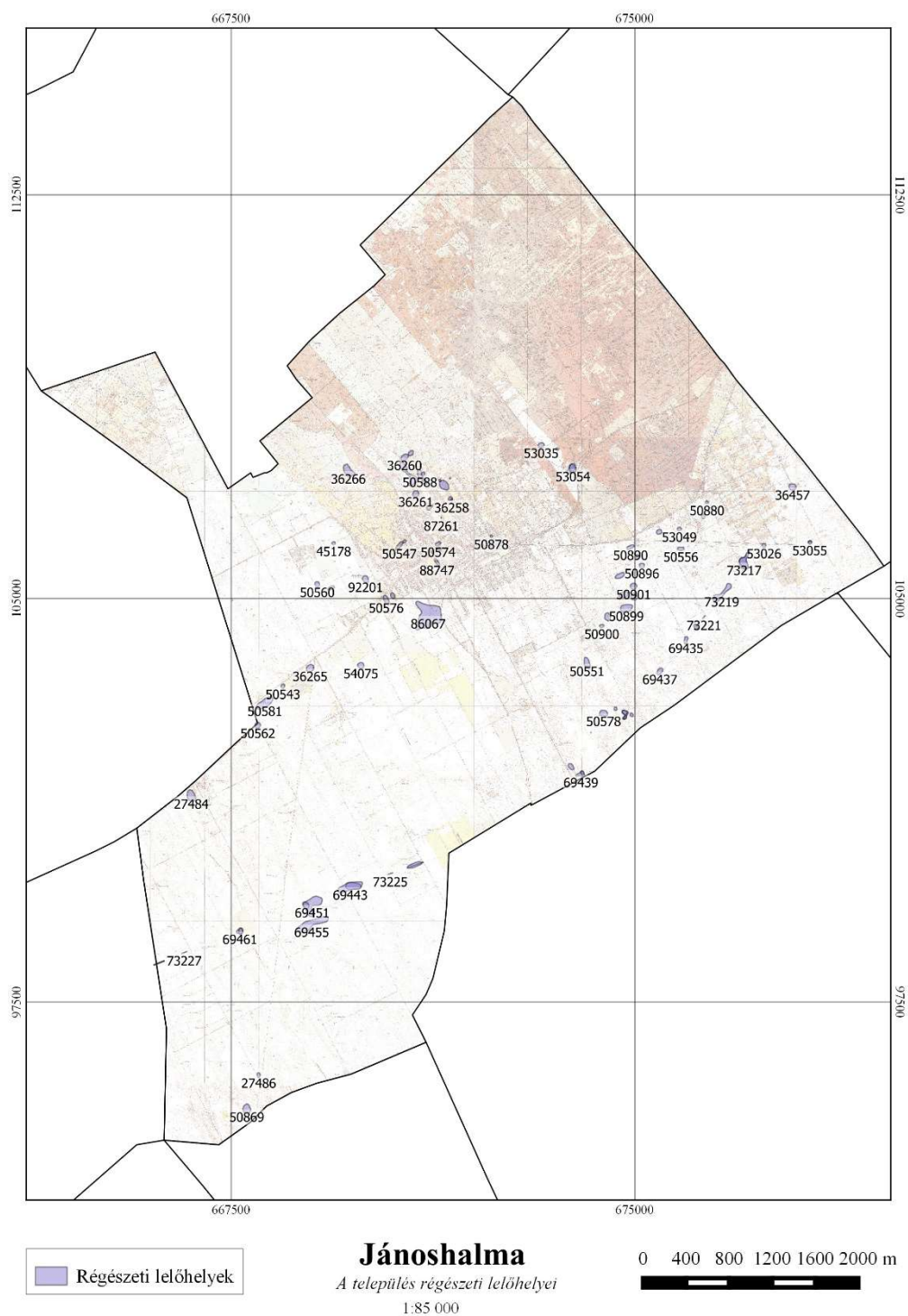
A település határából ismert számos lelőhely közhiteles nyilvántartásban jelenleg szereplő kiterjedése kicsi. Ezekről szintén a gázszállító vezeték fektetése során tapasztaltak alapján elmondható, hogy újabb, értékfelmérés során méretük jelentősen bővíthet. Ennek okán erőteljesen ajánlott több tucat lelőhely helyszíni szemlén, terepbejáráson alapuló revízióját elvégezni.

Az adattári forrásokból rögzített lelőhelyek pontos elhelyezkedéséről, méretéről hiteles információval nem rendelkezünk, azok terepi azonosítása sok esetben nem volt lehetséges vagy nem történt meg. Ezek terepi vizsgálaton alapuló revíziójának elvégzése mindenképpen ajánlott.

A modern módszerekkel történő lelőhelyfelmérések és az elmúlt évtizedek ásatásai igazolták, hogy a felszíni nyomok alapján viszonylag kisméretűnek bizonyuló lelőhelyek esetében jelentős méretváltozásokkal lehet számolni. Ez a területek igénybevételekor, földmunkával járó változtatások végrehajtása során jelentős örökségvédelmi kockázatot jelent, melyet már a tervezés fázisában érdemes figyelembe venni.

Módszeres, több éven keresztül, a vegetáció miatt lehetőleg több évszakon átívelően elvégzett roncsolásmentes vizsgálatokkal jelentős mértékben gyarapítható a község ismert, megfelelően felmért lelőhelyeinek száma.

19. ábra: A közhiteles nyilvántartásban szereplő régészeti lelőhelyek Jánoshalma környékén

A tanulmány 4. sz. mellékletében megtalálhatóak a település területéről ismert, nyilvántartott régészeti lelőhelyek főbb adatai.

Az egyes lelőhelyek azonosításának érdekében ajánlott a közhiteles lelőhely-nyilvántartásban szereplő **nyilvántartási szám** (azonosító szám, KÖH szám) és **Lelőhelynév** használata. Ezzel elkerülhető a többféle sorszámozással és névváltozattal ellátott lelőhelyek keveredésének lehetősége. Az egyes szócikkekben külön feltüntetésre került a **Lelőhelyek közhiteles nyilvántartásában szereplő sorszáma, lelőhely névváltozata** melyek a Szakhatósági véleményekben és eljárások során gyakran használatra kerülnek.

A lelőhelyek térbeli azonosítása érdekében feltüntetésre került egy rövid földrajzi leírás (**Lelőhely elhelyezkedése**) és a pontos lokalizálás érdekében a lelőhely egy-egy középponti koordinátáját megjelölő, egységes országos vetületi rendszerben készült térképen szereplő koordináta pár (**EOV koordináták**; X; Y).

A rövid földrajzi leírása mellett a lelőhelyek pontos földrajzi elhelyezkedésének és térbeli kiterjedésének azonosítása érdekében szükséges az aktuális **közhiteles lelőhely-nyilvántartás** adatainak használata (korábban Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Lechner Lajos Tudásközpont valamint a Forster Gyula Nemezeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ gondozásában, majd 2017. január 1-től a Miniszterelnökség felügyelete alá került), mely a folyamatos régészeti kutatások alkalmával **állandó jelleggel bővíthet, változhat**. Bármiféle földmunkával járó változtatás tervezése esetében erősen ajánlott az **aktualizált adatbázis használata**.

A lelőhelylistában szereplő szócikkek röviden tartalmazzák a lelőhelyekre vonatkozó szakmai ismeretanyagot (**Lelőhely jellege; A lelőhelyen végzett tevékenység és ideje**). Ennek **bővülése** szintén **várható** az egyes örökségi elemekhez kapcsolódó további kutatások, munkálatok során.

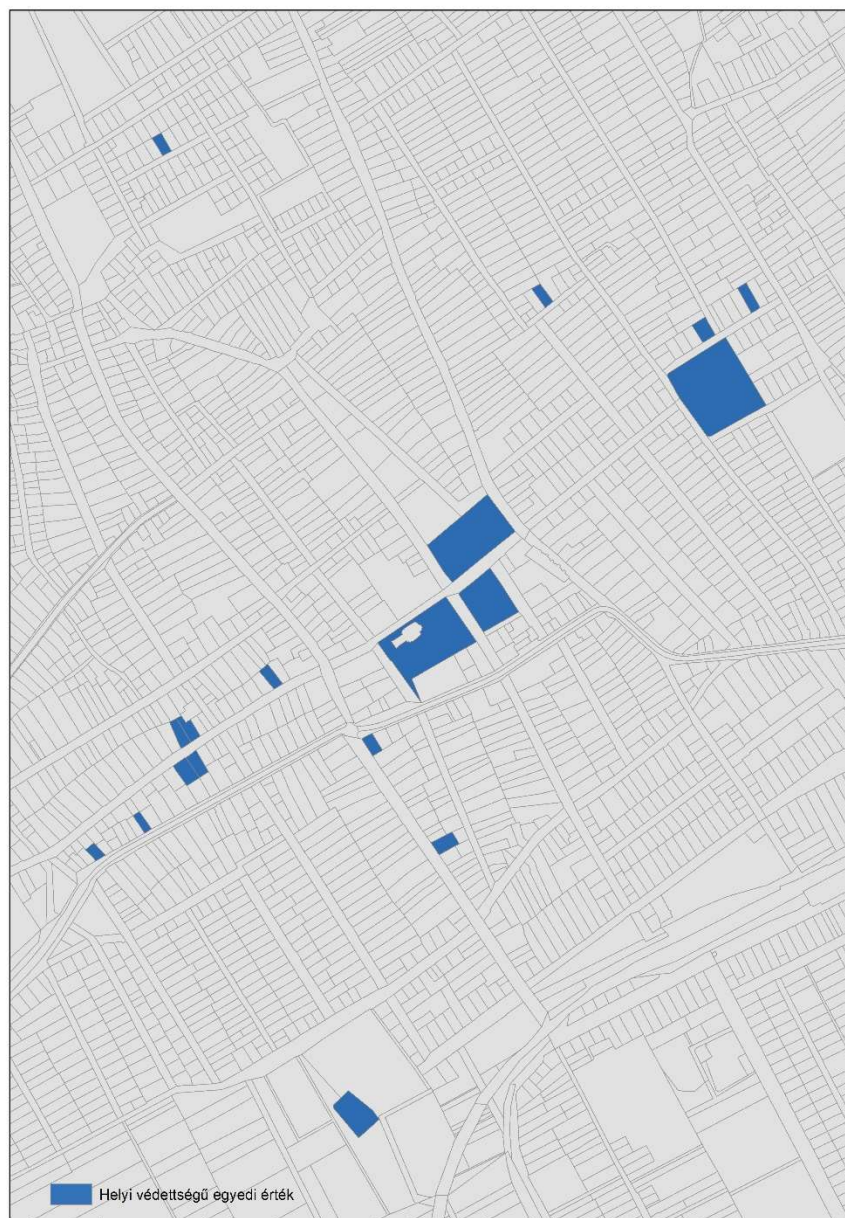
A lelőhely szakmai adatai mellett a szócikkekben szerepelnek azon ingatlanok **helyrajzi számai**, amelyek érintik a régészeti lelőhely jelenleg ismert kiterjedését. Ennek jelentősége az egyes területekre tervezett **építési engedély** köteles változtatások **engedélyezési folyamatai** során jelentkeznek. Az engedélyeztetési eljárások során ezen azonosítók alapján kerül bevonásra **Szakhatóságként** a Bács-Kiskun megyei Kormányhivatal, Kecskeméti Járási Hivatal, Építésügyi és Örökségvédelmi Osztálya, ahol a jogszabályi előírásoknak megfelelő további örökségvédelmi feladat ellátások kerülnek előírásra.

Egyes lelőhelyek esetében a szócikkek végén a **Megjegyzés** rovatban feltüntetésre kerültek olyan szakmai jellegű információk, mely a lelőhelyek jelenlegi állapotát ismertetik, és az azzal kapcsolatos, lehetőség szerinti, további feladat-ellátási ajánlatokat fogalmazzák meg. Mindezek mellett ebben a részben szerepel a lelőhellyel kapcsolatos egyéb szakmai anyagokra történő utalás.

2.4 A HELYI ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉG TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRA

A 2017. november 30-án elfogadott Településkép védelmi rendelet¹ értelmében Jánoshalmán összesen 17 darab helyi védettségű egyedi értéket tartanak nyilván.

20. ábra: Jánoshalma helyi védett értékei

A helyi védettségű egyedi értékek részletes ismertetését az 2. sz. melléklet: Jánoshalma helyi védettségű egyedi értékeinek értékvédelmi adatlapja c. fejezet tartalmazza.

¹ Jánoshalma Városi Önkormányzat Képviselő-testületének 18/2017. (XI.30.) önkormányzati rendelete Jánoshalma Város településképeinek védelméről

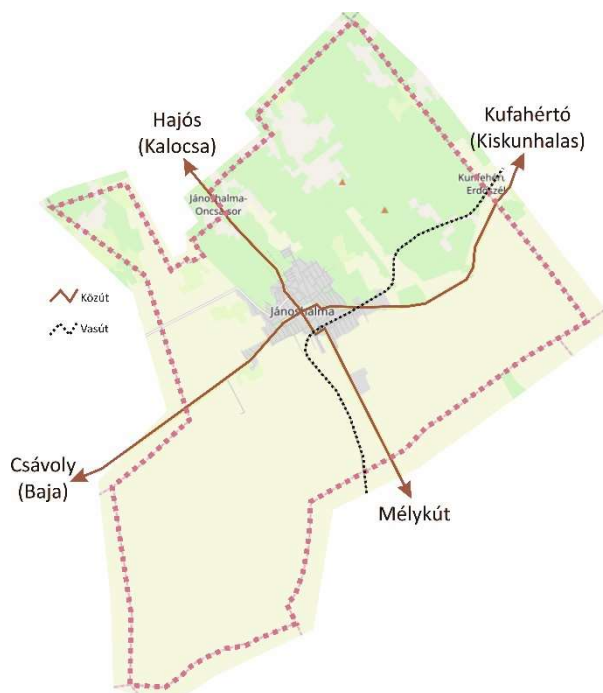
2.4.1 Településszerkezet

A belterület településszerkezetét a fő közlekedési nyomvonalak határozták meg. A város belterülete egyközpontú; alközpontok nem alakultak ki. Az országos utak a várostól északnyugat-délkelet, illetve északkelet-délnyugat irányba vezetnek. Északnyugatra Hajós és Kalocsa, délkeletre Mélykút, északkeletre Kiskunhalas, délnyugatra Csávoly, Baja irányába vezetnek az országos utak. Az északnyugat-délkelet, illetve északkelet-délnyugat irányba vezető utak a városközpontban keresztezik egymást.

A XX. század elején létesült vasútvonal a belterület déli részén halad. A belterület fokozatosan a vasút felé bővült, majd a vasúton túl is létrejöttek, nemcsak ipari, gazdasági területek, de lakóterületi tömbök is.

A városközpont ma is a főtér körül található. A központtól távolabbi területeken a még működő intézmények nem alkotnak alközpontokat.

21. ábra: Fő közlekedési nyomvonalak

2.4.2 Telekstruktúra és utcavonal-vezetés

Az alföldi kertes települések lakótelkei sok tekintetben különböznek a más típusú települések lakótelkeitől. Ez elsősorban a halmazos eredetből adódik. Míg az utcás falvak, mint az osztatlan üzemközpontra épülő mezőgazdasági települések telkei keskenyek és hosszúak, a halmazos alaprajzú települések esetében - éppen a belsőség eredeti megosztottsága miatt - szélesebbek és mélységük a szélességnek csupán 1,5-2-szeresei. A másik sajátosság a belső és az egykori kertes övezet telkei közt a még ma is fennálló méretbeli különbség. Végül jellemző a telkek alakja miatt a görbülő utcavonalhoz való alkalmazkodás és az utólagos besűrűsödés egyenetlenségei következtében előálló szabálytalanság is. A mai telekrendszer értelmezéséhez tudni kell, hogy a XVIII. század második felében a telekállapot még a nagycsaládi szervezetet tükrözte.

22. ábra: Utcagörbület

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A telekhasználat eredete ezért kétségtelenül a falvakra is jellemző ún. hosszúház rendszerre, a kerteségeken pedig a csoportos elrendezésre vezethető vissza. A besűrűsödés következtében azonban az egyre apróbb telkek beépítése városiasabb, zsúfoltabb jelleget öltött. Ez a folyamat az eredeti 2 és 3 osztatú, oldalhatáron álló lakóháznak a hátsó vagy az utcai kerítésfront mentén történő "behajlításával" egy sajátosan mezővárosi jellegű udvarházas telekhasználati kultúrához vezetett. Az L és U alakú beépítés minden esetben alkalmazkodott a szabálytalan utcahálózat miatt állandóan változó tájolási viszonyokhoz. A telkek beépítettsége a belsőségen néhol az 50 %-ot is eléri. A viszonylag nagy beépített szintfelület mögött jelentős szerepet játszanak a gazdasági és üzemi jellegű melléképületek, de sok helyen a generációs lakás-forma a jellemző.

23. ábra: Jánoshalma településközpontja 1879-ben (balra) és 2018-ban

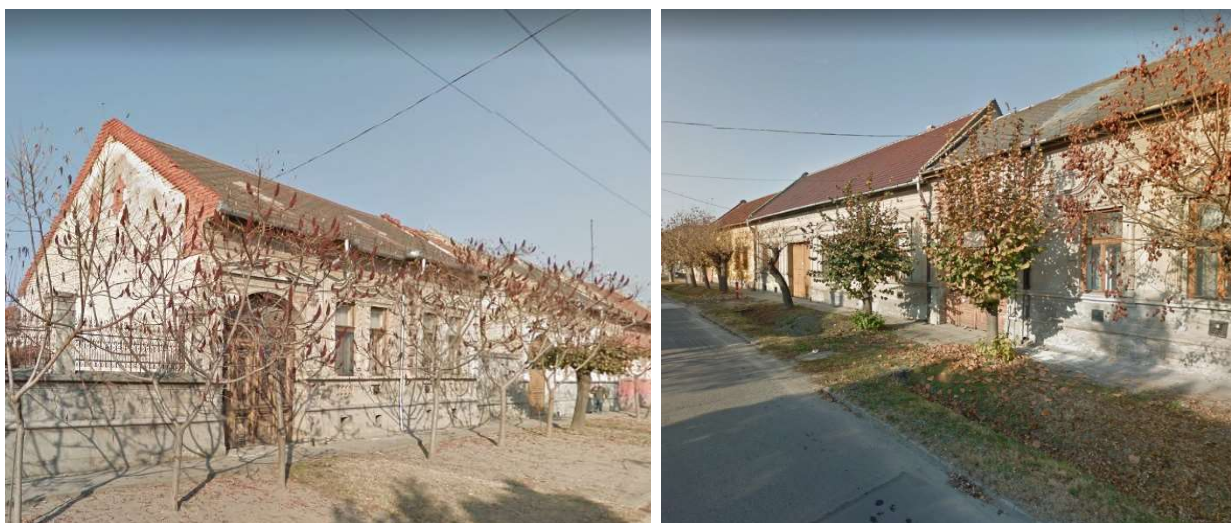
Forrás: mapire.eu, illetve mepar.hu

2.4.3 Utcakép, utcakép részlet

Jánoshalmán a védett vagy védelemre javasolt épületállomány viszonylag koncentráltan helyezkedik el. Ennek eredményeképpen számos jellegzetes, megőrzésre érdemes utca vagy utcarészlet található a településen.

A **Kossuth Lajos utcában** zárt sorú beépítésben álló, földszintes, nyeregtetős, a századforduló éveiből származó polgárházak sorakoznak, díszes szárazkapukkal/kapuépítményekkel, gazdag eklektikus- és romantikus vakolatarchitektúrával. Mindezek mellett figyelemre méltó az utca kisvárosias fejlődésére utaló struktúrája: zárt sorúan beépült útszakaszok váltakoznak falusias jellegű, oromzatos, fésűs beépítésű részletekkel. Jellegzetes elemeknek tekinthetők az utcaképet is meghatározó falazott kerítések, amelyek feltűnő magasságukkal, a szárazkapuk díszes kiképzésével, a civisvárosok urbánus kultúrájának emlékét idézik.

24. ábra: Kossuth Lajos utca

Forrás: google.hu

Településképi, arculati szempontból értékes elem a **Molnár János utca**, a **Dózsa György**, valamint a **Bajai utcák** városközpont felé eső szakaszán sorakozó, a XIX-XX. század fordulójának éveiből származó, helyi művi értékeket őrző polgárházak, népi lakóházak.

26. ábra: Bajai utca

26. ábra: : Bajai utca - Kossuth Lajos utca kereszteződése

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A településközponttól távolabb eső, falusias jellegű utcák lakóépületeinek jellegzetes eleme a deszkával burkolt oromzat. A legértékesebbeket (Áldás u. 18. sz., Szegfű u. 8.) javasolt egyedi védelemben részesíteni.

27. ábra: Deszkaoromzatú házak az Áldás utcában (Áldás u. 18. és 20.)

Forrás: MEGÉRTI Kft.

28. ábra: Jánoshalma helyi védelemre javasolt értékei

2.4.4 Egyéb településkarakter elemek

Polgárházak

A hajlítottházas fejlődés legáltalánosabb formája elsősorban a módosabb gazdák, a civis polgári önérték kifejezése is hordozni óhajtó rétegek jellegzetes megnyilvánulása. Telekhasználati szempontból ugyanakkor nem mindig érvényesül a legkedvezőbb tájolási elrendezés. A századvégi eklektikus utcai homlokzatok mögött néha inkább a reprezentáció, az utcára néző „szalon” divatja rejlik. Ennek ellenére a mezővárosi kultúra országszerte általános beépítési formája. Ahol az adottságokhoz való alkalmazkodás ősi, természetes ösztöne dominál, ott az udvari tájolás is megjelenik. Kedves eleme a kultúrának a beüvegezett udvari tornác, a veranda. A hézagos zárt sorú és a zárt sorú beépítés között tipológiai lényeges különbség nincsen; az utóbbi azonban inkább a központok keskenyebb és intenzívebben használt lakótelkein alakul ki.

Bár mind a befelé, mind a kifelé hajlítottházas beépítést udvarházas jellegűnek tekinthetjük, az U alakú beépítés sajátos környezeti minősége miatt joggal sajátíthatná ki ezt az elnevezést. Elsősorban a nagyobb telkeken alakulhatott ki, de csökevényes formában az apróbb telkeken is megtalálható. Értékes környezeti sajátosságát az adja, hogy udvarának legalább három oldalát az épület saját homlokzata szolgáztatja. Ezzel a mediterrán átriumhoz legközelebb eső beépítési kultúrát képviseli, jóllehet kialakulását egészen más körülmények határozták meg. Az utcai fronton a középben elhelyezkedő kapu utal a kétsoros elrendezésre. Előfordul az is, hogy a két sor az utcai és a hátsó telekfrontot kíséri, míg az összekötő épületszárny valamelyik oldalhatáron jön létre.

29. ábra: Udvarházas elrendezés utcafronti homlokzata a Molnár János utcában

Forrás: MEGÉRTI Kft.

Népi építészet

Az oldalhatáron álló ún. "hosszúházas" beépítés a mezőgazdasági eredetű települések legősibb telekhasználati rendje. Az egyes helységek sorolásában nem csak a bővíthetőség racionális elve, hanem a magyar gondolkodásra egyébként is jellemző egyszerűség, az elé- és fölérendelésnek a nyelvben is kifejezésre jutó kerülése, az egymás mellé rendelés logikája is kifejezésre jut. Az elrendezés nagymértékben alkalmazkodik az Alföld klímájához: az épületek egyetlen, a telek udvarára néző homlokzata mindig délre, délkeletre néz. A fokozatos bővítés szükséglete hívhatta életre a tornácot, ami eleinte toldalék, később az épület szerves része lett. Az alföldi kertes települések szélesebb telkeiből adódik az utcaképileg is meghatározó falazott kerítés, aminek feltűnő magassága, a száraz és nedves kapu díszes kiképzése a cívisvárosok urbánus kultúrájának megnyilvánulása.

30. ábra: Falazott kerítés

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A kisméretű telek optimális hasznosításának legegyszerűbb módja az oldalhatáron álló épület behajlítása a hátsó telekhatár mentén. Az ily módon létrejövő telekhasználat tulajdonképpen már udvarházas jellegűnek tekinthető, hiszen a szomszéd hasonló beépítése és a falazott kerítés révén teljesen zárt belső udvar keletkezik. A befelé hajlított házas beépítés kifelé mezővárosiasan hat, de méretrendje és beépítési kultúrája a legkorszerűbb kertvárosi igényeknek is megfelel.

2.4.5 Építményrészlet, alkalmazott anyaghasználat, tömegformálás, homlokzati kialakítás

Homlokzatképzés, anyaghasználat

A városban egykor működő téglagyár fő terméke, a mészhomok téglá visszatérő és igen kedvelt építőanyag volt: oromfalak vagy kerítések alapanyagaként gyakran találkozhatunk vele.

31. ábra: Téglahomlokzat

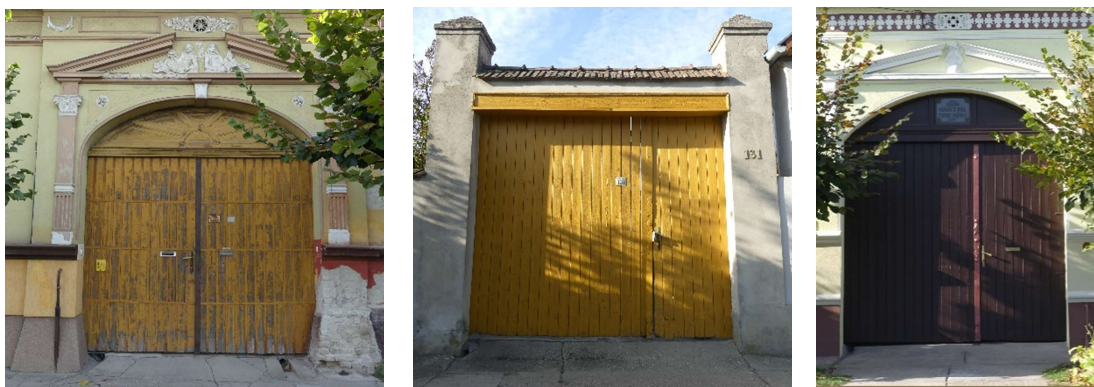
Forrás: MEGÉRTI Kft.

Kapuk, ablakok

Minden épület egyik legfontosabb tartozéka a nyílászáró, s az egyik legmarkánsabb motívum a kapuzat. A fa és kovácsoltvas kis- és nagykapuk a helyi mesterek tradíciókon alapuló szakértelmének, gondosságának és formakésztségének a bizonyítékai.

A gazdaházakra nagy-méretű kapuk kerültek, hiszen ezeken lovaskocsikkal közlekedtek. Ha a kapu a főépület részét képezte, szárazbejárati kapunak nevezték, ha az épület mellé került - megtartva ezzel rangos küllemét -, akkor fedett gerendás nagykapu volt a neve. A nagykapuk elsősorban a mezővárosokban emelt nagygazda, iparos, értelmiségi lakóház jellegzetes „kellékei” voltak, amelynek tetőszékét a zárt sorú utcai beépítéshez alkalmazkodva a telek kocsibehajtó kapuja fölé is kiépítették. Gyakori volt a kapualjak burkolása. A gazdag paraszti és polgárosult életmód egyik jellemző kísérőjének számított.

32. ábra: Nagykapuk

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A polgárházak kapui eltérő szélességűek voltak: előfordult egy-szárnyas, kétszárnyas sőt hármastagolású is.

33. ábra: Kiskapuk

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A gazdag részletképzés az ajtók, ablakok egykori kialakításában, díszítésében is megnyilvánult. A timpanonnal, lizénával és díszes oszlopfővel ékesített ablakok mellett gyakori motívumnak számított az ún. „tojásgörbe” is.

34. ábra: Ablakok

Forrás: MEGÉRTI Kft.

Oromzatok

Jellegzetes háztípus a városban a deszkaoromzatú lakóépület. Találkozhatunk napsugaras házvéggel, ahol a deszkasugarak induló centrumát egy kisméretű háromszögletű deszkával zárták le, ennek közepére pedig vagy istenszemet faragtak, vagy fehér szálló galambot festettek.

A deszkaoromzatok igen változatosak voltak. A függő-deszka borításúak egyhangúságát vízszintes párkányokkal, sőt szecessziós kúszó indákkal törték meg, de előfordult a gazdag díszítésű mintadeszka is.

35. ábra: Deszkaoromzat dísze

Forrás: MEGÉRTI Kft.

2.4.6 Táj- és kertépítészeti alkotás, egyedi tájérték, növényzete

A városnak két nagyobb, színvonalasan kialakított közparkja van.

A városközpont egyik legértékesebb része a Szent Anna Római katolikus templom környezetében lévő Béke téri közpark (volt piactér), amelynek több funkciója is van: városközponti reprezentatív díszter, a műemléki templom műemléki (védett) környezete, egyben pihenő/rekreációs szerepkörű közpark, amelyben a város szimbólumaként Szent János szobra, Hősi Emlékmű, szökőkút, játszótér is található.

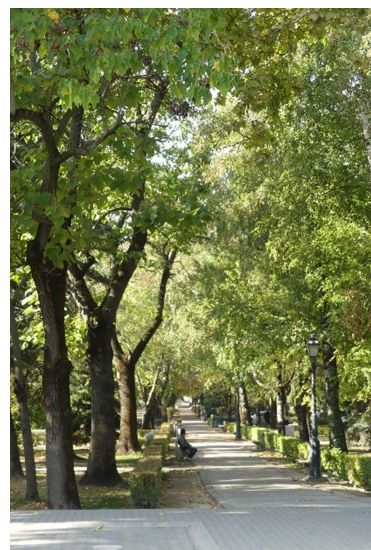
A műemléki környezetben lévő Béke téri közparkban épület nem helyezhető el, a zöldterület megújítása, fejlesztése csak a műemlékvédelem érdekeivel összhangban lévő kertépítészeti terv alapján történhet.

36. ábra: Béke téri emlékmű

Forrás: MEGÉRTI Kft.

37. ábra: A Béke téri park kelet-nyugati tengelyének két „bejárata”

Forrás: MEGÉRTI Kft.

Jánoshalmán a vasútállomás melletti zöldfelületen létesült az Országzászló park. A gyerekes családok körében igen közkedvelt parkban eső ellen is védelmet nyújtó fedett asztalokat, padokat, pihenőhelyeket, játszóteret létesítettek. A park területe: 7418 m². A téren füves, cserjés terület található. A Hajósi út melletti Erzsébet téri tó – teljesen feltöltésre került, beerdősült, a településszerkezeti terv zöldterületként határozza meg.

38. ábra: Országzászló park

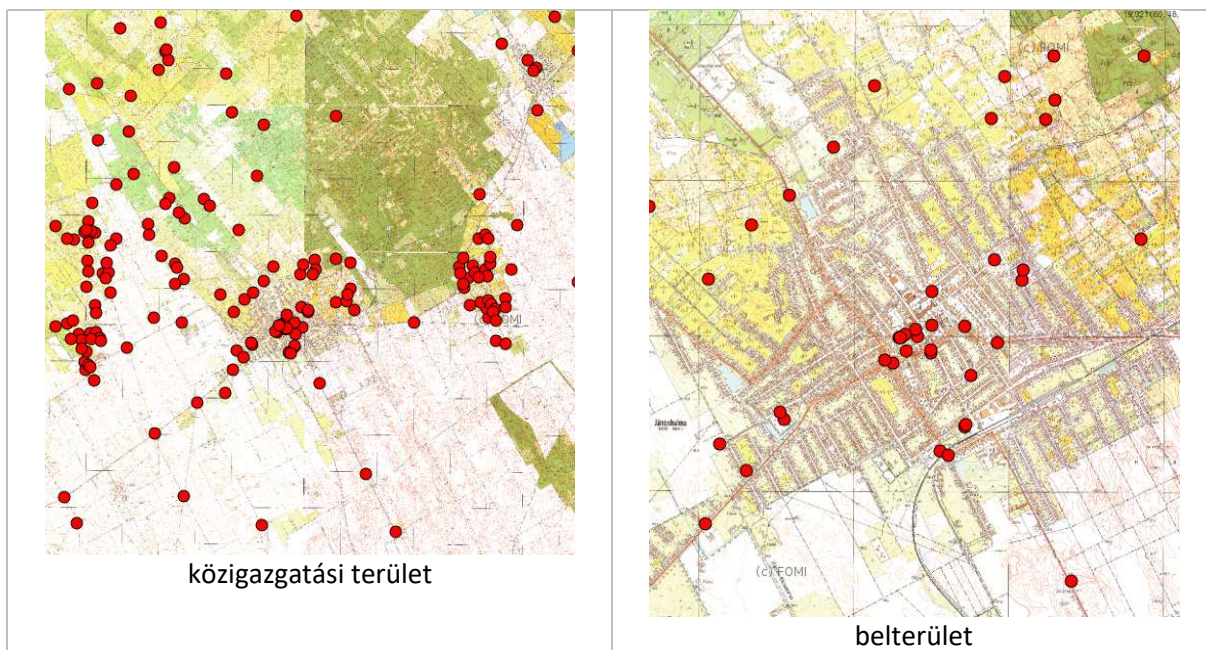

Forrás: MEGÉRTI Kft.

Egyedi tájértékek

Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van. (1996. évi LIII.tv. 6.§ (3) bekezdés)

39. ábra: Egyedi tájértékek elhelyezkedése Jánoshalmán

Forrás: <http://tajertektar.hu>

A Kiskunsági Nemzeti Park tájékoztatása szerint Jánoshalmán az egyedi tájértékek részletes felmérése még nem történt meg.

2.4.7 Szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor

Jánoshalmán számos köztéri szobrot, képzőművészeti alkotást tartanak nyilván, amelyek nagymértékben hozzájárulnak a városképhez. Ezen műalkotások döntően a Béke téri közparkban kaptak helyet.

40. ábra: Szobrok, köztéri műalkotások a Béke téren

Forrás: MEGÉRTI Kft.

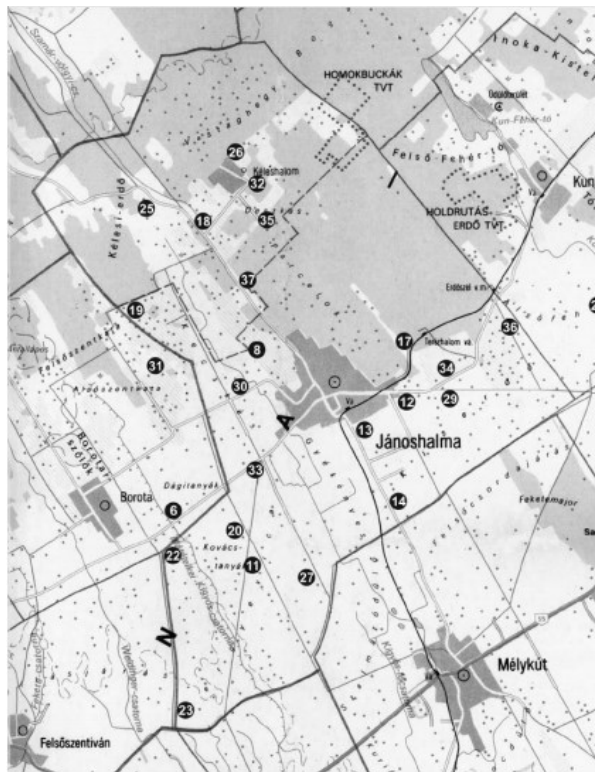
A tanyavilágban fontos útjelzők, tájékozódási pontok voltak a keresztek. A közösség által adott nevük földrajzi névként élt. Útszéli kereszteket általában magánemberek, családok, házaspárok ritkán egyházak is állítottak. A feliratokon gyakran szerepel az „emlékezz” szó, az arra járókat emlékeztetve Jézus Krisztus kínszenvedésére. A keresztek többféle anyagból készülhettek: kőből, homokkőből, kovácsoltvasból és fából. A korpusz anyaga lehetett: kő, homokkő, öntöttvas és vaslemez. A vaslemezből kivágott „pléh” Krisztusokat szokás színesre festeni – részleteiben kidolgozni – hajjal, szakállal és töviskoronával ábrázolni.

41. ábra: Keresztek és szakrális szobrok Jánoshalma bel- és külterületén

Keresztek és szakrális szobrok Jánoshalma belterületén

1. Vaskereszt; 2. Agócs-kereszt 1215; 3. Fürdő utcai kereszt 1336; 4. Mészáros Antal-kereszt 1279; 5. Bajai úti temetői kereszt I. 1291; 6. Bajai úti pléh-Krisztus 1394; 7. Gatyás Krisztus 1220; 8. A régi kélesi úti kereszt 1384; 9. Bajai úti temetői kereszt II.; 10. Erzsébet téri kereszt; 11. Eperfás úti kereszt; 12. Fischer köröszte; 13. Jacsó kereszt; 14. Mélykúti határáti kereszt; 15. Faddi Benedek-kereszt; 16. Kistemetői kereszt; 17. Pléh-Krisztus; 18. Pupi köröszte; 19. Szulcsán-kereszt; 20. Faddi Lukács-kereszt; 21. Dézsmakerti-temetői kereszt; 22. Kasziba-kereszt; 23. Torzó – Ignác-kereszt; 24. Komáromi István-kereszt; 25. Kélesi majori kereszt; 26. Dudás köröszte; 27. Sára sarki kereszt; 28. Almási kereszt; 29. Faddi Péter-kereszt; 30. Horváth-kereszt; 31. Kecskési iskolai kereszt; 32. Kéleshalmi (illanci) Faddi Lukács-kereszt; 33. Nagypál-kereszt; 34. Faddi László-kereszt; 35. Csima-kereszt; 36. Lakatos-kereszt; 37. Bencze-kereszt; 38. Plébániai fakereszt; 39. Nepomuki Szent János; 40. Szent háromság-szobor; 41. Orbán-szobor

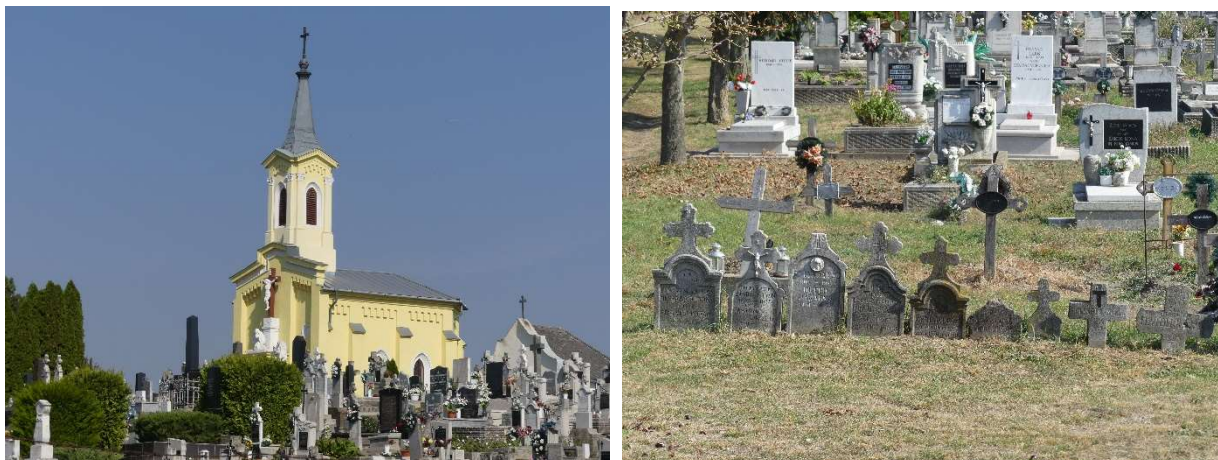
Keresztek Jánoshalma határában

in: Halasi Múzeum 4.- Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 140. évfordulójára, p. 518-519.

2.4.8 Temetők

A városnak három, egyházi kezelésben lévő, üzemelő temetője van. A **Kálvária utcai római katolikus temető**ben a kápolnához vezető út mellett, valamint a Kálvária utca és a Szabó Apát utca kerítése mentén településképi szempontból is jelentős, korosabb fasorok találhatók. A temető a környezetéből kiemelkedő térszínű fekvése, a fásítása, a kálvária stációinak és a kápolnának a látványa miatt településtörténeti és településképi szempontból meghatározó, egyedi tájértéknek tekinthető. (a Kápolna, a Kálvária és a temetőkert helyi védelemre javasolt.)

42. ábra: A Kálvária utcai római katolikus temető

Forrás: MEGÉRTI Kft.

A **Kistemető utcai** (a város első temetője) és a **Kossuth Lajos utcai temető** kialakítása kevésbé igényes. A temetők egyes régi temetésű területeirészein a temetési célú újrahasznosítást szolgáló rendezés nyomai láthatók.

A Kossuth Lajos utcai temetőt a Kórház utca felé délnyugati irányban és a Bajai utca felé délkeleti irányban a felszíni vizek befogadását, időszakos visszatartását szolgáló záportározó vízgazdálkodási terület határolja.

A temetőknél, mint a város zöldfelületi rendszerének elemeinél a kegyeleti szükségleteknek megfelelő üzemeltetés mellett fontos szempont a temetők rendezett és gondozott zöldfelületekként történő kezelése is. A temetők fásítása jellemzően hiányos. A temetők fásításának bővítésével ezen területek használati és településképi értéke, biológiai aktivitása és ezáltal zöldfelületként a környezetre gyakorolt jótékony hatása is erősödhet.

A kegyeleti parkként megtartott izraelita temető a város múltjához szorosan kapcsolódó, napjainkban már gyakorlatilag használaton kívüli létesítmény.

43. ábra: Az izraelita temető

Forrás: MEGÉRTI Kft.

3 A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE

3.1 A TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPLŐ ELEMELK VONATKOZÁSÁBAN RELEVÁNS RÖVID ÉS KÖZÉPTÁVON TERVEZETT VÁLTOZÁSOK ISMERTETÉSE

3.1.1 Településhálózati és tájhasználati változás

Településhálózat

A településszerkezeti terv Jánoshalmának az ország településhálózatában betöltött szerepében lényegi változást nem javasol. A Konceptió ugyanakkor célul tűzi ki a város és térségének felzárkóztatását, a gazdaság megerősítését, illetve kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok kiépítését, illetve megerősítését.

Tájhasználat

A tájkép a látóhatár kiterjedéséig vizuálisan érzékelhető élő és élettelen tájalkotó elemek - geomorfológiai szerkezet, vízfelület, vegetáció, épített környezet, stb. - formákkal és színekkel jellemezhető együttese.

Jánoshalma az Alföld Bácskai-síkvidék középtáján, annak Bácskai löszös síkság elnevezésű kistájának északi részén fekszik. Korábban futóhomok buckák, mocsár és szikes tavak váltakoztak a területen, ma erdővel és más növénykultúrával megkötött mezőgazdasági terület jellemzi. A táj arculatát három tájtípus határozza meg: a félig kötött buckás homokvidék, a csernozjomos homoksíkság és buckaközi mélyterületek lápos, szikes rétekkel, legelőkkel.-Ezen túl a mezőgazdasági és egyéb természeti terület: erdő, rét, gyep látványa alkotja a tájképet. A tájat gazdagítják az erdők, erdősávok, facsoportok, fasorok és fásított tanyák.

A Konceptió nem tartalmaz jelentős változásokat a tájhasználatban, a Településszerkezeti terv ugyanakkor aktualizálja a jelenlegi tájhasználatot. (ennek részletes ismertetését a következő fejezet tartalmazza)

3.1.2 Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

A város településszerkezetében jelentős változások nem várhatók, a jelenlegi belterületi határok lényegében nem változnak meg. Több gazdasági-kereskedelmi és ipari területen a kialakult állapot szerinti tevékenység alapján került sor a területhasználat változtatására-

A történelmileg kialakult városrészekben a beépítés módja és a telkek rendje, mérete nem változik.

Konkrét változtatási igények, amelyeket a településfejlesztési koncepcióban megfogalmazott célok alapján a településrendezési eszközök készítése során figyelembe kell venni:

Területfelhasználások eseti változásai - ÚJ BEÉPÍTÉSRE SZÁNT TERÜLET KIJELÖLÉSE		
módosítás száma	hatályos területfelhasználás	tervezett területfelhasználás
1	Z (közpark)	Vi (intézményi terület)
	módosítás rövid leírása: A közpark területéből telekalakítással le lett választva egy telekrész, melyen óvoda épült, ezen változás lekövetéseként lett az újonnan kialakult telek Vi építési övezetbe sorolva	
2	Má (általános mezőgazdasági) Eg (gazdasági erdő)	Kmü (különleges mezőgazdasági üzem terület)
	módosítás rövid leírása: Az érintett területeken ipari gazdasági tevékenység folyik, hatályos területfelhasználási kategóriájuk nem valós, módosításuk javasolt.	

Területfelhasználások eseti változásai - BEÉPÍTÉSRE NEM SZÁNT TERÜLETBE VALÓ VISSZASOROLÁS		
módosítás száma	hatályos területfelhasználás	tervezett területfelhasználás
1	Kf (termálfürdő strand)	Z (közpark)
	módosítás rövid leírása Önkormányzati tulajdonú ingatlan vonatkozásában az ingatlan területfelhasználás módosításának igénye fogalmazódott meg, mert a jelenleg hatályos Kf (termálfürdő strand) területfelhasználás aktualitását veszítette.	
2	Lk (kisvárosias lakóterület)	Ek (közjóléti erdő)
	módosítás rövid leírása A 718/17 hrsz-ú ingatlan az Erdészeti Hatóságtól kapott adatszolgáltatás alapján kiváló termőhelyű erdőterületként van nyilvántartva, ezért az ingatlan beépítése hatóságilag nem engedélyezhető, így az ingatlan erdő területfelhasználási egységbe való átsorolása javasolt.	
3	Lke (kertvárosias lakó)	Mk (mezőgazdasági kertes)
	módosítás rövid leírása A jelenleg hatályos településrendezési eszközök jelentős mennyiségű lakóterületi fejlesztést irányoztak elő 2004-ben. Azóta a területek fejlesztése nem történt meg. A jelenlegi városfejlődés dinamikája nem indokolja az ilyen értékű új lakóterületek kijelölését, így a fejlesztési lakóterületek egy részének visszasorolása javasolt.	

Területfelhasználások eseti változásai - BEÉPÍTÉSRE SZÁNT TERÜLET TERÜLETFELHASZNÁLÁS VÁLTOZÁS		
módosítás száma	hatályos területfelhasználás	tervezett területfelhasználás
1	ÜÜ (üdülő)	Lf (falusias lakó)
	módosítás rövid leírása A Városban nem jellemző az üdülőfunkció, így a jelenlegi üdülőterületi besorolású ingatlanok falusias lakóterületi (Lf) átsorolásának önkormányzati igénye szakmai alapon is támogatható.	
2	Lke (kertvárosias lakóterület)	Lk (kisvárosias lakóterület)
	módosítás rövid leírása A területek kialakult állapot szerint inkább a kisvárosias lakóterületi (Lk) besorolásnak (beépítési struktúrája és intenzitása alapján) felelnek meg.	
3	Vt (településközpont vegyes)	Vi (intézményi)
	módosítás rövid leírása A magasabbszintű jogszabályváltozások által a településközponti terület differenciálása szükséges az intézményi ingatlanok vonatkozásában.	
4	Lk (kisvárosias lakóterület)	Lf (falusias lakó)
	módosítás rövid leírása A területek kialakult állapot szerint inkább a falusias lakóterületi (Lf) besorolásnak (beépítési struktúrája és intenzitása alapján) felelnek meg.	
5	Lk (kisvárosias lakóterület)	Gip (ipari)
	módosítás rövid leírása A területek kialakult állapot szerint inkább a gazdasági-ipari (Gip) besorolásnak (beépítési struktúrája és intenzitása alapján) felelnek meg.	
6	Gip (ipari)	Gksz (kereskedelem-szolgáltatás)
	módosítás rövid leírása A területen kialakult állapot szerinti tevékenység inkább jobban megfelel a Gksz területfelhasználásnak, így a terület átsorolása indokolt.	
7	Lke (kertvárosias lakóterület)	K-Mü (mezőgazdasági üzemi)
	módosítás rövid leírása Az 5167 hrsz-ú ingatlanok jelenleg egy része Gip, másik része Lke építési övezetbe van sorolva, mely nem felel meg a tényleges területhasználatnak, hiszen az ingatlanon teljes egészében mezőgazdasági tevékenységhez kapcsolódó üzemi tevékenységet folytatnak, így az ingatlan teljes területének mezőgazdasági üzemi (K-mü) területbe való átsorolása indokolt.	
8	Gip (ipari)	K-Mü (mezőgazdasági üzemi)
	módosítás rövid leírása A jellemzően külterületi ingatlanokon nem végeznek a Gip szerinti jelentősen zavaró hatású tevékenységeket, így az ingatlanok K-mü területi besorolása szakmailag indokolt.	
9	Lke (Kertvárosias lakóterület)	Lf (falusias lakóterület)
	módosítás rövid leírása A területek kialakult állapot szerint inkább a falusias lakóterületi (Lf) besorolásnak (beépítési struktúrája és intenzitása alapján) felelnek meg.	
10	Lf (falusias lakóterület)	Lk (kisvárosias lakóterület)
	módosítás rövid leírása A területen tulajdoni igény merült fel a terület átsorolására, mely szakmailag is támogatható.	

Területfelhasználások eseti változásai - BEÉPÍTÉSRE NEM SZÁNT TERÜLETFELHASZNÁLÁS VÁLTOZÁS		
módosítás száma	hatályos területfelhasználás	tervezett területfelhasználás
1	Z (közpark)	Ek (közjóléti erdő)
	módosítás rövid leírása A terület egy része az erdészeti hatóságtól kapott adatszolgáltatás alapján parkerdő, melynek egy része kiváló termőhelyű erdőterületként van nyilvántartva, így az ingatlan erdő területfelhasználási egységbe való átsorolása javasolt.	
2	Mk (kertes mezőgazdasági)	Má (általános mezőgazdasági)
	módosítás rövid leírása A területfelhasználás módosítását a belterületi határ módosítása indokolja. Az érintett területek külterületi besorolásba kerülnek.	
3	Má (általános mezőgazdasági)	Eg (gazdasági erdő)
	módosítás rövid leírása A területeken az erdészeti hatóságtól kapott adatszolgáltatás alapján erdők találhatóak, átsorolásukat ez indokolja.	
4	Eg (gazdasági erdő)	Má (általános mezőgazdasági)
	módosítás rövid leírása A területeken az erdészeti hatóságtól kapott adatszolgáltatás alapján nincsenek erdők nyilvántartva, valóságban szántóként hasznosítottak, így az általános mezőgazdasági területfelhasználási egységbe való átsorolása javasolt.	
5	Má (általános mezőgazdasági)	V (vízgazdálkodási)
	módosítás rövid leírása Az érintett területeken a vízborítás miatt mezőgazdasági tevékenység nem folytatható, ezért javasolt az átsorolás.	
6	V (vízgazdálkodási)	Tk (természetközeli)
	módosítás rövid leírása Az érintett náddal, sással fedett területek természetközeli állapota miatt átsorolásuk javasolt.	
7	Má (általános mezőgazdasági)	Mk (kertes mezőgazdasági)
	módosítás rövid leírása Az érintett területek a földhivatali adatszolgáltatás alapján zártkerti besorolásúak, mely alapján kertes mezőgazdasági besorolás javasolt.	
8	Eg (gazdasági erdő)	Mk (kertes mezőgazdasági)
	módosítás rövid leírása A területeken az erdészeti hatóságtól kapott adatszolgáltatás alapján nincsenek erdők nyilvántartva, a jelenlegi hasznosítása alapján kertes mezőgazdasági területfelhasználási egységbe való átsorolása javasolt.	
9	Má (általános mezőgazdasági)	Kb-B (különleges bányaterület)
	módosítás rövid leírása Az ingatlanokon bányászati tevékenységre van engedély az illetékes Bányászati hatóság adattárában szereplő információk alapján, így az ingatlanok különleges-bányaterületbe való átsorolása javasolt szakmailag.	

(A leíráshoz tartozó térképi mellékletet Jánoshalma Város Településrendezési Eszközeinek Településszerkezeti terv – változások c. tervlapja tartalmazza)

3.1.3 Infrastrukturális változás

A város infrastruktúrája alapvetően nem változik, pusztán néhány kisebb változtatásra került sor:

Területfelhasználások eseti változásai - KÖZLEKEDÉS ÉS EGYÉB VÁLTOZÁSOK	
módosítás száma	módosítás rövid leírása
1	A meglévő gyűjtőút az 5312 j. út Mélykúti utca és az 5412 j. út Kisszállási út között található, az alábbi utcák érintésével: Téglagyár utca, Majoros utca, Borpince utca rövid szakasza, Kőrösi Csoma utca és a Hosszúhegyi út kikötése az 5412 j. útra. A meglévő gyűjtőúthálózati elem új tervezett kikötése az 5412 j. úthoz Kiskunhalas irányába került kijelölésre, egyúttal a Hosszúhegyi út kikötése elveszíti a jelenlegi gyűjtőút hálózati besorolását. A fenti változtatás forgalombiztonsági szempontból indokolt, mert javul a csomóponti rákötés szöge, illetve a csomópont távolabb kerül a meglévő szintbeni közúti-vasúti átjárótól.
2	A meglévő gyűjtőúthálózati elem az 5412 j. út Bajai utca, Halász utca, József Attila utca, 5312 j. út Dózsa György utca között található. A Halász utcai kikötés helyett a Móricz Zsigmond utcai kikötés javasolt, mert ebben az esetben nincs szükség épület bontásra. A hatályos gyűjtőúthálózati elemek kijelöléséhez képest az eddig meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett nyomvonal, megközelítőleg 550 m hosszon földúton halad keresztül, ennek a szakasznak a szélesítése, burkolása indokolt, ezért a terven tervezett gyűjtőúthálózati elemként került feltüntetésre.
3	A meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett út az 5312 j. út Dózsa György utca Botond utca, Mátyás király utca, 5414 j. út Kélesi utca között található. A hatályos gyűjtőúthálózati elemek kijelöléséhez képest, az eddig meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett nyomvonal a Mátyás király utca beépített részétől a Szemere Bertalan utcáig földút, míg a Szemere Bertalan utcától a Kélesi utca közötti kikötés jelenleg nem létezik. Ez az elem kikerül a gyűjtőhálózati elemek közül.
4	A meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett út, az 5312 j. út Dózsa György úttól, az Erzsébet téren, a Kisteleki utcán keresztül az Orczy utcáig tart. A hatályos gyűjtőúthálózati elemek kijelöléséhez képest, az eddig meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett nyomvonal a Kisteleki- Csorba utca keresztezéséig jelenleg földút, míg az előző keresztezéstől az Orczy utcáig tartó szakasza még nem létezik. Ez az elem kikerül a gyűjtőhálózati elemek közül.
5	A meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett út az 5412 j. út Halasi utca Madách utca közös csomópontjától, a Szőlő utcán át, a Szabó Apát utca és Kis Ernő utca csomópontjáig tart. A hatályos gyűjtőúthálózati elemek kijelöléséhez képest, az eddig meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett nyomvonalból a Szőlő utca jelenleg földút. Ez az elem kikerül a gyűjtőhálózati elemek közül.
6	A meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett út az 5412 j. út Bajai utcától, a Kórház utcán, a Széchenyi utcán, illetve a Széchenyi Kélesi utca (5414 j.) csomópontjáig tart.

Területfelhasználások eseti változásai - KÖZLEKEDÉS ÉS EGYÉB VÁLTOZÁSOK	
módosítás száma	módosítás rövid leírása
	A hatályos gyűjtőúthálózati elemek kijelöléséhez képest, az eddig meglévő gyűjtőúthálózati elemként feltüntetett nyomvonal Deák Ferenc utcától a Bajai utcáig földút, ezért szükséges az elem tervezettnél való átminősítése, valamint a földút szélesítése és burkolása. Továbbá szükséges a gyűjtőút kiszabályozása.
7	A vasúttávkeltől az 5312 országos mellékút között településrendezési eszközökben szereplő tervezett gyűjtőúthálózati elem törlése önkormányzati kérésre történt meg a tervdokumentációból, mely szakmailag is támogatható.
8	A vasúttávkelt az 5312 sz. Mélykút felé vezető úttal összekötő, jelenleg hatályos TSZT-n tervezett gyűjtőúthálózati elem megvalósítását nem látja relevánsnak az önkormányzat és szakmailag sem igazolható annak relevanciája. Ez az elem kikerül a gyűjtőúthálózati elemek közül.
9	Az Országos Területrendezési tervben a távlati országos főúthálózat fejlesztése során három meglévő országos mellékút (az 5402 j. út, az 5412 j. út és az 5312 j. út) felhasználásaival, új főútnyomvonal került kijelölésre. A távlati főút (elkerülő szakasz) Jánoshalma külterületén, a települést délkeleti irányból elkerülve létesül. Az elkerülő út megépülése nagyban csökkentené a településen áthaladó forgalmat. Az OTRT-hez és a készülő új megyei tervhez képest 10%-os eltérésen belül változtattuk a tervezett főút nyomvonalát, hogy megfelelően kialakítható legyen a tervezett autópálya illetve a meglévő mellékutak közötti kapcsolat.

(A leíráshoz tartozó térképi mellékletet Jánoshalma Város Településrendezési Eszközeinek Településszerkezeti terv – változások c. tervlapja tartalmazza)

A város közlekedésére jelentős kihatással lesz az M9 gyorsforgalmi út megépülése, amelyre előreláthatólag csak 2022 után kerül sor. Közép- és hosszútávon jelentős változás a város közlekedési infrastruktúrájában sem prognosztizálható.

Beépítettség változások

A koncepció nagy hangsúlyt fektet az adottságokhoz illeszkedő, fenntartható fejlesztésre, így a beépítettség változását is a jogszabály által szabott keretek között tartja az épített örökség maximális megőrzése mellett.

3.1.4 Műemléki értékek felmérése esetén, a középtávon tervezett, a települési értéktárban szerepeltetett létesítmények megjelenését érintő beavatkozások

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztály 2018 szeptemberi adatszolgáltatása alapján Jánoshalmán összesen 11 műemlék, 9 műemléki környezet és 1 műemléki jelentőségű terület található. A Szerkezeti és szabályozási terv nem érinti az országos védelem alatt álló objektumokat és területeket, illetve a műemléki védelem alatt álló épületek védelmét a településrendezési eszközök is szolgálják.

A Konceptió célul tűzi ki az értékek hosszú távú megőrzését, fenntartását, az épített örökség védelmét. Mindezekon túlmenően Jánoshalma épít a meglévő építészeti örökségére, a városi infrastruktúra további fejlesztését, a környezeti minőség javítását ennek maximális figyelembevételével tervezi.

3.2 A VÁLTOZÁSOK HATÁSAI

3.2.1 Hatások a régészeti örökségre

A településrendezési tervhez készített értékvizsgálatok alapján elmondható, hogy Jánoshalma kül-, és belterületén jelenleg 81 nyilvántartott lelőhely található, melyek általános védelem alatt állnak.

Ezek jelentős része felszíni lelet-előfordulás alapján azonosított településnyomokhoz tartozik. Jóval alacsonyabb az ismert temetkezési helyek száma, melyeknek váratlan előkerülésével kell számolni bármilyen földmunkával járó változtatás esetében. A korábbi években végzett értékfelmérő és feltáró munkák tanúsága szerint a jelenleg kisméretűnek nyilvántartott lelőhelyek téradatainak bővülésével újabb terepi vizsgálatok elvégzésekor mindenképpen számolni kell.

A jelenlegi tájhasználat nagy része a régészeti lelőhelyek állapotát jelentős mértékben veszélyezteti. Ez igaz a külterületen és a belterületen található örökségi elemekre egyaránt.

A településfejlesztési koncepcióban kidolgozott pontokhoz kapcsolódó változtatások az ismert és ismeretlen régészeti lelőhelyeket veszélyeztethetik.

Az intenzív földművelés következtében a legtöbb lelőhely felső 20–40 cm vastag rétege folyamatos erodálódásnak van kitéve. Ezek védelmében egy hosszú távú örökségvédelmi stratégia első lépéseként szükséges volna a település környezetében található valamennyi lelőhely szisztematikus, modern térképészeti és térinformatikai módszereket és eszközöket használó felmérésére. Részletesebb örökségvédelmi állagmegóvó rendelkezések csak ezen információk ismeretében volnának adhatóak az örökségvédelmi stratégia második lépcsőjeként.

A település jelenleg beépített részein elhelyezkedő régészeti lelőhelyek szintén veszélyeztetettek, azok rongálódása eltérő mértékű és intenzitású a mezőgazdasági területeken tapasztalhatóaktól. A település belterületén található lelőhelyek jelenleg nagyrészt beépítettek, pontos kiterjedésük, elhelyezkedésük nem ismert. A belterületen tervezett, földmunkával járó változtatások ezen ismert vagy ismeretlen lelőhelyeket jelentős mértékben károsíthatják. Bármilyen tervezett változtatás esetén számolni kell váratlanul előkerülő, eddig ismeretlen örökségi elemekkel.

Ennek alapján erőteljesen javasolt bármi nemű földmunkával járó változtatások **megkezdése előtt**, a **tervezés** fázisában az adott lelőhelyek vagy jelenleg ismert lelőhelyen kívüli részek vizsgálatát ismételten elvégezni az örökségvédelmi kockázatok minimalizálásának érdekében. Ennek formája lehet örökségvédelmi **hatástanulmány** vagy a több vizsgálati módszer alkalmazásával (műszeres lelőhely és leletfelderítés, próbafeltárás stb.) összeállított **előzetes régészeti dokumentáció** (ERD-I, ERD-II). Ezek elkészítésének módját a 2001. évi LXIV. Kulturális örökségvédelmi törvény (Kötv.) és a jelenleg aktuális 68/2018 (IV. 9.) Kormányrendeletek részletesen szabályozzák.

Értékvédelmi tervként elmondható, hogy amennyiben lehetséges ajánlott az egyes beruházások tervezési fázisában a fentebbiek figyelembevétele és lehetőség szerint az **ismert régészeti lelőhelyek földmunkával járó változtatásának elkerülése**. Amennyiben a földmunkával járó beavatkozások elkerülhetetlenek, abban az esetben számolni kell az itt található **régészeti emlékek** jogszabályban meghatározott **megóvásának formájáról**, azaz a **megelőző feltárásról**. Ez esetben ennek többlet idő és költség vonzatai a Beruházót terhelik.

Ezek mellett felhívjuk a figyelmet arra, hogy az ismert régészeti lelőhelyek jelenleg azonosított kiterjedésének tágabb környékét érdemes **régészeti érdekű** területnek tekinteni, hiszen fokozottan **magas** annak a **kockázata**, hogy közelében lelőhelybővüléssel járó örökségi elemek (pl.: felszíni nyomok alapján nem azonosítható temető) vagy leletek kerülhetnek elő a későbbiekben.

A váratlanul előkerülő régészeti emlékek megőrzéséről is szükséges gondoskodni, amelynek módjáról a Kötv. 24. § (2) bekezdése rendelkezik.

Mindezek mellett szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy további kutatási módszerek (műszeres lelőhely és leletfelderítés, próbafeltárás, előzetes régészeti dokumentáció) tovább minimalizálhatják a tervezett változtatások elvégzése során felmerülő örökségvédelmi kockázatokat. A korábbi évtizedekben és a jelenleg elvégzett értékvizsgálatok nem alkalmasok arra, hogy a kevés felszíni nyomot hagyó lelőhelyek (pl.: temetkezések) előkerüljenek.

3.2.2 Hatások a történeti településre, település- és tájszerkezetre

Történeti településhálózat

A készítés alatt álló településrendezési eszközök biztosítják a fejlesztési célkitűzések jogszabályi keretek közötti megvalósíthatóságát, az épített és természeti környezet védelmét, valamint a helyi építési tevékenység szabályozását. A településrendezési terv által javasolt fejlesztések, új beépítések, illetve szabályozások településhálózati és tájhasználati változást nem fognak eredményezni, A koncepció és szerkezeti terv a történeti településhálózatot befolyásoló változtatással nem számol. A településközpontban koncentráltan megtalálható építészeti értékeket negatívan befolyásoló szerkezeti átalakítás nem tervezett.

Tájszerkezet

A külterületen számos természet közeli terület: gyepek, lágók és erdők találhatók. A védett és természet közeli élőhelyeken természetkímélő gazdálkodást kell folytatni. Ennek érdekében összehangolandó a mezőgazdasági, vízügyi, erdészeti és környezetvédelmi tevékenység.

Az értékes növénytakasúak és élőhelyek megmaradása érdekében a terület használatának legkisebb megváltoztatásához a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságának engedélye szükséges.

A természeti területek az 1996.évi LIII. törvény 21. §. hatálya alá esnek. Az érzékeny, természet közeli élőhelyeket kímélni kell. A táj és természeti értékek védelme az élővilág egységes védelme. Ebbe minden élőlény beletartozik.

Településképi feltárulás

A fejlesztési illetve rendezési dokumentumok (tervek) a település illetve településrészek védett értékeit érintő változásával nem számolnak. A városképi szempontból is meghatározó, védett épületek és környezetük megőrzését a tervek kiemelten kezelik.

Fásítások

A külterületen és a belterületen szigetszerűen elhelyezkedő zöldfelületek összekötését fasorokkal, erdősávokkal lehet megvalósítani. A fasorok, erdősávok, erdők védenek a széleróziótól, a levegő páratartalmának megtartásával mérsékelik a talaj és a növények kiszáradását. Hasznos kisemlősök, madarak, rovarok élőhelyeül szolgálnak.

Fontos az üzemek, intézmények (közmu telepek, temető stb.) körüli és a vasút mellett védőnövényzet kialakítása, tanyák és a településeket összekötő utak fásítása. Az erdősávok, fasorok és facsoportok telepítésénél a termőhelyi adottságoknak leginkább megfelelő fa és cserjefajokat kell előnyben részesíteni.

A forgalmi utak fasorainak egységes megjelenése településképi szempontból kiemelkedő jelentőségű. A fafajok kiválasztását a rendelkezésre álló tér is befolyásolja. Az utcák jelenleg is fásítottak, de a fafajok többsége fásításra alkalmatlan. A légvezetékek alá ültetett, magasabb növésű fákat rendszeresen csonkolják. Szűk utcákba karcsú koronájú fákat, vezetékek alá alacsony termetű fákat (gömbkőrís, gömbakác, galagonya, gömbkoronájú szivarfa, stb.) lehet telepíteni. Amennyiben az utcának csak egyik oldalát lehet fásítani, a fasort lehetőleg a déli, vagy nyugati oldalára telepítsék. A fasorok helyéről az útkeresztszelvények adnak tájékoztatást.

A tágas szabályozási szélességű utcákban parksávok alakíthatók ki. Az utcafásítást kertépítészeti terv alapján kell elvégezni.

Erdőterületek

Az erdőterületek mennyiségének növelését gazdasági és ökológiai indokok egyaránt alátámasztják. Azokon a területeken, ahol rövid tenyészidejű mezőgazdasági növények termesztésévei nem folytatható gazdaságos művelés, erdőtelepítéssel, talajvédő gyepesítéssel kell a területet hasznosítani.

A gazdasági erdők telepítése mellett szükség van védőerdők, erdősávok, fasorok telepítésére. A defláció ellen telepítésre kerülő erdősávokon túl fontos a belterületen az ipar, a vasút és a szennyvíztisztító telep védőterületének erdősítése.

Terek, parkok

E zöldfelületek a város zöldfelületi rendszerének fontos alkotóelemei. Belterjes gondozásúvá kell fejleszteni a zöldfelületeket: ki kell építeni az öntözőhálózatot. A talajnedvesség párolgása mulcsozással csökkenthető és így a talaj sem lesz gyomos. A zöldfelületek gondos tervezésévei a hatékony gondozás feltételei is megteremthetők.

A terek és parkok 10 évenként átfogó felújítást igényelnek. Pótolni kell az időközben kipusztult (növényeket, vagy éppen ellenkezőleg ritkítani kell őket. Újra kell vetni a fűvet, cserélni az elavult berendezést és felújítani az elhasználódott burkolatot.

A városképet látványosan lehet gazdagítani évelő és egynyári virággyakkal, ötletesen elhelyezett virág és növénytartókkal. A leglátogatottabb területek díszítésére kell a legnagyobb figyelmet fordítani. A növények, burkolatok, építmények és berendezések tervezése, kiválasztása ilyen helyeken igényli a legnagyobb odafigyelést.

A városközpont képét a beépítés mellett a Béke téri közpark, az utcák és a belváros tereinek, teresedéseinek kertépítészeti kialakítása is meghatározza. Az értékes fákat, fasorokat a belváros rehabilitációja során védeni kell. A védelem hasznos eszköze a fákról készült kataszter. A kataszterben rögzíteni kell a fák helyét, méretét, fajtát, egészségi állapotát és azt, hogy megfelel-e az adott hely fásítására. Fát kívágni csak önkormányzati engedéllyel lehet!

3.2.3 Hatások a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre

Jánoshalma örökségvédelmének rendszerében nem kizárólagosan a történeti szemlélet a meghatározó, hanem egyfajta általános értékrend, amely szerint a koruk környezeti kultúráját magas szinten reprezentáló épületek, objektumok is védendő, függetlenül építésük, vagy felállításuk idejétől. A védendő objektumok kijelölése megteremti a megfelelő szabályozási háttérrel az örökségvédelmi feladatok elvégzéséhez, s feltárja a gazdaságosan vagy helyileg különösen értékes emlékeket, egyúttal fel is hívja rájuk a figyelmet. Ugyanakkor előre látható, hogy csupán a helyi

védelem alá tartozó épületek kijelölése megfelelő anyagi és erkölcsi támogatás nélkül nem elegendő. Ezért rendelkezni kell a támogatás helyi rendszeréről és mértékéről, illetve meg kell találni azokat az egyéb forrásokat, amelyek segítségével a védelem hatékonyá válhat.

Az örökség megújulásának és fennmaradásának esélyei

Az „Év lakóháza” díj jelképes, eszmei értéke viszont annál jelentősebb: közízlést képes befolyásolni, az épületek tulajdonosait népszerűvé teszi a közösség körében.

A helyi védelmi rendeletek és a helyi építési szabályzatok örökségvédelmi fejezeteinek előírásai gyakorlatilag sem megállítani, sem lassítani nem tudják az örökség pusztulását. Az önkormányzatok nem tudják felvállalni a helyi jelentőségű kulturális örökség megmentésével esetleg párosuló konfliktusokat, amelyek a köz- és magánérdek összeütközéséből származnak. Az építetők, illetve "bontók" gyakran még a bontások esetére előírt dokumentálási kötelezettségeiknek sem tesznek eleget, nyilván azért, mert a hatóságok nem is követelik azt meg.

A helyi védelem sikertelenségének okai sokrétűek:

- Az önkormányzatok alig biztosítottak pénzügyi alapot az örökség megóvásának legalább minimális, akár jelképes pénzösszeggel történő támogatására.
- Az utóbbi évek lakástámogatási rendszere éppen nem kedvez az örökségvédelemnek. Amíg a régi épület felújítása, korszerűsítése helyett sokkal jobban megéri új épületet emelni, a helyi - országosan nem védett - épített örökség napjai meg vannak számlálva.
- A tulajdonosok nem ismerik fel az értékeket.
- A még fennmaradt, nem átalakított emlékek tulajdonosai, használói legtöbbször idősek, illetve a leginkább tradicionális életmódot élők, akik öreg házaikban a szegénység, elmaradottság jelképeit látják, és ha lehet, az első adandó alkalommal megszabadulnak attól.
- A közvélemény legtöbbször nem is szerez tudomást egy-egy objektum, terület védettségéről, hiszen azokat a legritkább esetben jelölik, noha ezt a helyi védelmi rendeletek kimondják.
- A történeti értékű épületállomány jelentős része könnyen pusztuló építőanyagból, sokszor földfalazattal épült, amelynek rekonstrukciója általában körülményes. Az egyes építőanyagok (pl. fagyálló idomtégla, de egyáltalán fagyálló téglá) beszerzése lehetetlen, vagy megfizethetetlen és hiányzik a tradicionális szakmai tudással rendelkező munkaerő is.
- A településpolitika általában nem jelentőségének megfelelő súllyal kezelte az örökségvédelem problematikáját.

Bizonyos, fellendülőben lévő területeken (pl. a mezővárosi, agro- és ökoturizmus) a tulajdonosok, üzemeltetők számára kifejezett előnnyel jár, ha szolgáltatásaik keretében adott a patinás történeti környezet. Az idegenforgalom e formái Jánoshalma lakossága számára a mezőgazdasági termelés melletti alternatív jövedelemszerzési módokat jelenthetik. Szintén az örökségvédelem eszközeinek körét tárgyazzák az Európai Unió forrásai, elsősorban a különféle településmegújítási programok. A kulturális értékek megőrzésének céljaihoz indirekt módon kapcsolódhatnak egyéb lehetőségek is, mint a tradicionális iparágak (pl. vályogvetés) támogatása, amely a szakember problémákon segíthet, vagy a környezetbarát, hagyományos technológiák elterjesztésének szándékai.

A folyamatok iránya, visszafordíthatósága

A településfejlesztési koncepció nem számol a város népességének számottevő növekedésével. Így a városszerkezet drasztikus megváltozásával nem kell számolni, inkább a meglévő civisvárosi környezet értékeinek megmentése, felszínre hozása, és egy jobb, városi komfort megteremtése a jövő feladata, elsősorban az itt élők, de egyúttal az idelátogatók érdekében is. A településrendezési folyamatok nem visszafordíthatók, de módosíthatók, amennyiben káros hatásuk kimutatható.

A kárenyhítés lehetősége, ellentételezésének módozatai

Szükséges lenne az önkormányzat költségvetésében egy örökségvédelmi alap elkülönítését, amellyel a helyi védelemben részesített objektumok megőrzése, felújítása támogatható.

Károk ugyan nem ismertek, de mivel a település kulturális öröksége sérülékeny, meg nem újuló erőforrás, ezért minden egyes eleme feltétlenül megóvandó, melyet a jelenleg hatályos előírások elősegítenek. A kárenyhítés helyett a hangsúlyt a megelőzésre, a megtartásra kell helyezni. Az örökségi elemek jó karban tartása az elsődleges cél.

Régészeti lelőhelyeket érintő fejlesztések esetén mindenképp szükséges a terület előzetes feltárása, hogy az ott található régészeti információk ne vesszenek el. Ebben az esetben a kárenyhítést a megelőző feltárás jelentheti.

4 ÉRTÉKVÉDELMI TERV

4.1 AZ ÉRTÉKEK MEGHATÁROZÁSA ÉS TUDOMÁNYOSAN MEGALAPOZOTT RANGSOROLÁSA

Az országos műemléki, illetve nyilvántartott műemléki védettséget élvező objektumok besorolása a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság által vezetett, a kulturális örökség védelméről szóló 2001/ évi LXIV. törvény (Kötv.) 71.§ (1) bekezdése szerinti központi, közhiteles nyilvántartás alapján készült.

A helyi védettséget élvező építészeti értékek besorolásánál az építészeti értékek helyi védelmének szakmai szabályairól szóló 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet 2.§ előírásait követtük.

Javaslatunk helyi egyedi védelem (épület) és helyi területi védelem (településszerkezet, településkép, településkarakter) alá tartozó elemeket egyaránt tartalmaz.

4.2 AZ ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT ÉRTÉKEK MEGŐRZÉSÉT BIZTOSÍTÓ SZEMPONTOK ÉS KÖVETELMÉNYEK

A **régészeti örökség** felmérése a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság 2018. évi adatszolgáltatása alapján történt.

Javasolt a település Önkormányzatának megfontolni egy a település kül-, és belterületére vonatkozó teljes körű lelőhely felderítő és értékvizsgálati felmérés elvégzését, melybe beletartoznak a korábbi megismert örökségi elemek revíziószai egyaránt. Ezzel jelentős mértékben csökkenthetők a beruházások során vállalt örökségvédelmi kockázati tényezők.

A település Önkormányzatának a fent leírt, a régészeti emlékek megmentését szolgáló előírások nemcsak hátrányt jelentenek, hanem hasznat is, hiszen a saját lakóhelyük múltját az eddigénél jobban csak a régészeti feltárások segítségével ismerhetik meg. Egy-egy előkerülő, jelentősebb lelet, vagy objektum bemutatása általában helyben is megvalósítható, mely a térség idegenforgalmi vonzerejét növelheti.

A **műemléki értékek** 2018. évi állapotot tükröző adatai a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. § (1) bekezdése szerinti központi, közhiteles nyilvántartásnak minősülnek.

A helyi művi értékek beazonosításánál a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8. Korm. rendelet helyi védelemről szóló 23/A – 23/D §-ok előírásait vettük figyelembe.

A helyi védelem elrendelését a településkép védelméről szóló LXXIV. törvény az önkormányzatok településképi rendeletéhez utalta.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védelmét jogszabályok biztosítják. A helyi értékek fennmaradását az Értékleltárba történő felvételük, illetve településképi rendeletben történő védelem alá helyezésük segítheti elő.

Országos védettség alatt álló műemlékeket, nyilvántartott műemléki értékeket, objektumokat, régészeti lelőhelyeket érintő beruházások, egyéb beavatkozások során a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendeletben foglaltakat kell irányadónak tekinteni.

Az értékleltárban szereplő épületek hosszú távú fennmaradásának legfőbb esélye az ingatlanok rendeltetésszerű használata. Az esetleg megüresedő, vagy nem lakott ingatlanok számára mielőbb fenntartót kell szerezni, ebben az Önkormányzatnak komoly felelőssége van.

Az értékleltárban szereplő létesítményeket jó karban kell tartani.

Az értékleltárban szereplő létesítményeken vagy közvetlen környezetükben csak olyan építési beavatkozás (átalakítás, bővítés, új épület elhelyezés) engedhető meg, ami a védett érték megjelenését nem rontja, értékeinek hosszú távú fennmaradását nem veszélyezteti.

Az értékleltár alapján védelem alá helyezett objektumok felújítására, karbantartására állami, illetve önkormányzati támogatási lehetőségeket kell biztosítani.

A településen folyó fejlesztések során valamennyi, a kulturális örökségre vonatkozó törvényi környezet, illetve helyi rendelet és egyéb szabályozás betartása szükséges.

Törvényi környezet:

- 1997. évi CXL. törvény – a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- 149/2000. (VIII. 31.) Kormányrendelet – a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről
- 2001. évi LXIV. törvény – a kulturális örökség védelméről
 - A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (továbbiakban Kötv.) 11. § alapján a nyilvántartott régészeti lelőhelyek általános védelem alatt állnak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, a védelemre irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenni (Kötv. 10. §).
 - A Kötv. 19. § (1) alapján a földmunkával járó beavatkozásokkal, fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is (a továbbiakban együtt: beruházások), a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. A Kötv. 19. § (2) alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. Az örökségvédelmi intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása során a Kötv. 21–22. §-ban foglalt szempontokat kell figyelembe venni.
 - A Kötv. 8. § (1) bekezdése alapján a Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll.
 - A Kötv. 9. § értelmében a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak.
 - A Kötv. 19. § (3) alapján a régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárás, valamint a 23/F. § (7) bekezdésében foglalt eset kivételével – a 10. § (1) bekezdésére figyelemmel annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.
 - A Kötv. 19. § (4) A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A régészeti feladatellátásra vonatkozó hatósági ár képzésének szabályait, az alkalmazható legmagasabb ár mértékét, valamint a régészeti feladatellátással összefüggő költségtételek figyelembevételének részletes szabályait a 68/2018. Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról (továbbiakban Korm. R.) határozza meg.
 - Ezen kívül szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a Kötv. 23/C § (1) alapján nagyberuházás esetén – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – előzetes régészeti dokumentációt (ERD I, ERD II) kell készíteni (Kötv. 7. § (3)). A Kötv. 23/C § (3) alapján

az előzetes régészeti dokumentációt a beruházóval kötött írásbeli szerződés alapján a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv készíti el, mely a Korm. R. értelmében a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. A több vizsgálati módszer alkalmazásával kivitelezett előzetes régészeti dokumentáció elkészítése erősen ajánlott az örökségvédelmi elemek váratlanul előkerülő kockázatának csökkentése érdekében. A jelenlegi jogszabályi keretek lehetőséget biztosítanak arra, hogy bármiféle földmunkákkal járó változtatások előtt a beruházó további értékfelmérő vizsgálatokat végezzen nem nagyberuházásnak számító munkálatok esetén egyaránt.

- A Kötv. 24. § (1) alapján a régészeti emlékek és leletek előkerülése esetében is gondoskodni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzéséről. Ha a helyszíni megőrzésre nincs lehetőség, mentő feltárást kell végezni. Mentő feltárás elvégzésére a 22. § (5) bekezdése szerinti intézmény jogosult.
- A Kötv. 24. § (2) alapján ha régészeti feltárás nélkül régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles
 - a) az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni,
 - b) a jegyző útján a hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére a 22. § (5) bekezdése szerint feltárásra jogosult intézményt, valamint
 - c) a tevékenységet szüneteltetni, továbbá a helyszín és a lelet őrzéséről – a felelős őrzés szabályai szerint – a feltárásra jogosult intézmény intézkedéséig gondoskodni.
- A Kötv. 26 § alapján a korábban ismeretlen, régészeti nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhely, illetve lelet feltáráson kívüli felfedezője vagy bejelentője jogszabályban meghatározottak szerint elismerésben részesíthető.
- Az elmúlt években tapasztalható jogszabályi változások miatt a későbbiekben felmerülő szakkérdések kapcsán mindenképpen érdemes a feladatellátással foglalkozó Szakhatóságok vagy szakértők állásfoglalását kérni a felmerülő régészeti és örökségvédelmi kérdések kapcsán.
- 191/2001. (X. 18.) Kormányrendelet – az örökségvédelmi bírságról
- 3/2003. (I. 25.) NKÖM rendelet – egyes régészeti lelőhelyek védetté nyilvánításáról
- 19/2010. (IV. 23.) OKM rendelet – a kulturális szakértői tevékenység folytatásának feltételeiről
- 14/2010. (XI. 25.) NEFMI rendelet – a kulturális javak kiviteli engedélyezéséről
- 2012. évi II. törvény - a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
- 2012. évi CLII. törvény - a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról
- 2012. évi CXCI. törvény - a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos egyes törvények módosításáról
- 45/2012. (XI. 30.) EMMI rendelet - a kulturális javakkal kapcsolatos hatósági eljárásra vonatkozó szabályokról
- 393/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet - a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról
- 57/2013. (VIII. 7.) EMMI rendelet - a kulturális javak védetté nyilvánításának részletes szabályairól

- 32/2014. (IV. 14.) BM rendelet - egyes régészeti lelőhelyek védetté nyilvánításáról, valamint a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól szóló 80/2012. (XII. 28.) BM rendelet módosításáról
- 2014/ évi CIV. törvény - a kulturális örökség védelméről szóló 2001/ évi LXIV. törvény és azzal összefüggő törvények módosításáról
- 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet - a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól
- 39/2015/ (III/ 11/) Kormányrendelet - a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról
- 68/2018. (IV.9.) Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról

Ezen túl helyi szabályozási eszközök is rendelkezésre állnak az épített örökség megőrzése érdekében.

4.3 ÖNKORMÁNYZATI FELADATOK

A Településfejlesztési koncepció kidolgozását követően kerül sor a településrendezési eszközök felülvizsgálatára, elkészítésére. A tervezés keretében készülnek majd javaslatok az örökségi értékeket is érintő szabályozási elemek, illetve övezeti és építési övezeti előírások meghatározására.

A régészeti és műemléki adatszolgáltatásként kapott poligonok feltüntetésre kerülnek a településszerkezeti terven és a szabályozási tervlapokon.

A régészeti lelőhelyek, valamint a műemlékek szabályozásáról a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény gondoskodik.

A helyi értékek védelmével kapcsolatos részletes szabályozásra a településképi rendelet keretében születtek javaslatok.

A helyi művi értékek elhelyezkedése a településképi rendelet rajzi mellékleteiben kap helyet.

Az értékvédelemre irányuló tevékenységek között az alábbiak szerepelnek ütemezésük sorrendjében:

- helyi művi értékek beazonosítása
- helyi művi érték-megőrzés támogatási formáinak számbavétele
- településképi rendelet megalkotása
- védelmi intézkedések kidolgozása

Az Önkormányzat feladata elkészíttetni az építészeti értékeket, a jellegzetes települési karakterjegyeket, településképi jellemzőket bemutató településképi arculati kézikönyvet.

A településképi rendeletben meghatározható - a helyi építészeti örökség feltárására, számbavételére, védetté nyilvánítására, fenntartására, a védelem megszüntetésére, a védettséggel összefüggő korlátozásokra, kötelezettségekre, a védett helyi építészeti örökség nyilvántartására vonatkozó helyi védelmi - előírásokat az önkormányzatnak figyelemmel kell kísérnie. Amennyiben szükséges, az épített környezet megóvása érdekében módosítani kell a rendeletet.

Az Önkormányzatnak minden eszközével törekednie kell a település hagyományainak, épített örökségének megóvására, népszerűsítésére, és a fennmaradásuk elősegítéséhez szükséges anyagi források előteremtésére.

4.4 A HELYI SZABÁLYOZÁSI ELEMREKRE, ÖVEZETI ELŐÍRÁSOK, HELYI ÉRTÉKVÉDELMI RENDELETRE VONATKOZÓ JAVASLAT

Jánoshalma Város építészeti örökségének védelmét, a település építészeti értékeinek, jellemző karakterének a jövő nemzedékek számára történő megóvását a településképi rendelet szabályozza.

4.5 AZ ÉRTÉK VÉDELMI SZOLGÁLÓ EGYEDI VAGY SAJÁTOS SZABÁLYOK

Jánoshalma Város Önkormányzata a településképi rendelet megalkotásával, mint helyi szabályozási eszköz segítségével biztosítja az örökségi elemek védelmét.

4.6 AZ ÉRTÉKLELTÁRBAN SZEREPELTETETT LÉTESÍTMÉNYEK ÉRTÉKEIT ÉRINTŐ FEJLESZTÉSI, RENDEZÉSI ÉS HASZNOSÍTÁSI TÍPUSÚ FELADATOK MEGHATÁROZÁSA

Az értékleltárban műemlékként megnevezett létesítmények fejlesztéssel, rendezéssel és egyéb hasznosítási feladatokkal nem érintettek.

4.7 ÖSSZEFOGLALÁS

A településfejlesztési koncepció a város értékeit figyelembe véve, megmaradásukat elősegítve hosszútávon tervez. Alapelveiben a fenntarthatóság és fejlődés tengelyei mentén mozog, az épített örökség elemeinek érvényesítésével tervez. Épített környezetről vallott jövőképe támogatható, az örökségvédelmi elemekre gyakorolt hatása egyértelműen kedvező.

A település épített örökségének számbavétele lehetővé teszi a jelenleg védetté nyilvánított örökségi elemek körének bővülését.

A településfejlesztési koncepcióban megfogalmazott célok és az azokhoz kapcsolódó fejlesztések a társadalom, a környezet, gazdaság egységeire bontva fogalmazódtak meg. A célok és javaslatok között a környezetvédelem, természetvédelem, épített környezet védelme, valamint a település esztétikusabbá tétele kiemelt figyelmet kap.

A településfejlesztési koncepcióban foglaltak Jánoshalma meglévő értékeire alapozva irányozzák elő a településfejlesztést, valamint a település rendezését.

Az értékek között az épített környezet megőrzendő elemei kiemelt figyelmet kapnak a helyi településképi rendeletben megfogalmazott előírások alapján.

A településfejlesztési koncepcióban, valamint a településrendezési eszközökben megfogalmazódott fejlesztések a természeti és épített környezet értékeinek megőrzése mellett megvalósíthatóak.

Az örökségi értékek védelme érdekében a szabályozási elemek folyamatos felülvizsgálata és érvényesítése folyik, fenntarthatóságukat a jogi eszközök segítik.

A településfejlesztési koncepció és a településrendezési eszközök az épített örökség védelmét és fenntartható fejlesztését szolgálják.

5 NYILATKOZAT

Alulírott R. Takács Eszter, mint Jánoshalma 2018-ban készülő Településfejlesztési Konceptiójához illetve Településrendezési eszközehez készített örökségvédelmi hatástanulmány készítője nyilatkozom arról, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy az örökségvédelmi hatástanulmány épített örökség munkarésze elkészítésére jogosultsággal rendelkezem.

Budapest, 2018. október 29.

R. Takács Eszter

Alulírott **Sóskuti Kornél**, örökségvédelmi szakértő (nyilvántartási szám: 20/2011) ezúton nyilatkozom arról, hogy Településfejlesztési Konceptiójához illetve Településrendezési eszközehez 2018-ban készített örökségvédelmi hatástanulmányban szereplő adatok a valóságnak megfelelnek, a javasolt régészeti megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy a tanulmány elkészítésére jogosultsággal rendelkezem.

Szeged, 2018. október 29.

Sóskuti Kornél

régész – örökségvédelmi szakértő

6 IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált adattári adatok:

- Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály, Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya, közhiteles lelőhely és műemléki nyilvántartás

Felhasznált térképészeti adatok:

- EOVI 1:10 000 topográfiai alaptérkép; 15-222, 25-244, 25-421, 25-422, 25-423, 25-424, 25-441, 25-442, 25-443, 25-444, 26-133, 26-311, 26-313, 26-314, 26-331 térképlapok
- I., II. II. Katonai felmérés vonatkozó szelvényei: <http://mapire.eu/hu/>

Felhasznált szakirodalmi adatok:

- Dövényi Zoltán (2010): Magyarország kistájainak katasztere, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- Dr. Karsai Ferenc: Jánshalma története az őskortól 1849-ig. 1974, Kecskemét
- Dr. Rapp Jakab: Jánoshalma története. 1927, Budapest
- Vavró Istvánné: Útszéli keresztek, szakrális szobrok Jánoshalmán és Kéleshalmán. In: Szakál Aurél (szerk.): Halasi Múzeum 4. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 140. évfordulójára. Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 2015. p. 517-543.
- Wicker Erika: Észak-Bácska a hódoltság korában. Cumania 20., Kecskemét 2004, 5–111.
- Wicker Erika: Rácok és vlachok a hódoltság kori Észak-Bácskában. Kecskemét, 2008.

7 MELLÉKLETEK

1. SZ. MELLÉKLET: JÁNOSHALMA MŰEMLÉKEINEK ÉRTÉKVÉDELMI ADATLAPJA

2. SZ. MELLÉKLET: JÁNOSHALMA HELYI VÉDETTSÉGŰ EGYEDI ÉRTÉKEINEK ÉRTÉKVÉDELMI ADATLAPJA

3. SZ. MELLÉKLET: JÁNOSHALMA HELYI VÉDETTSÉGRE JAVASOLT EGYEDI ÉRTÉKEINEK ÉS TERÜLETÉNEK ÉRTÉKVÉDELMI ADATLAPJA

4. SZ. MELLÉKLET: JÁNOSHALMA RÉGÉSZETI LELŐHELYEINEK ÉRTÉKVÉDELMI ADATLAPJA